

>
Bij ontwerp van een stedelijk parklandschap worden ook onder een viaduct in Vilvoorde sportveldjes en publieke ruimte voorzien. (Ontwerp KuiperCompagnons i.o.v. Stad Vilvoorde)

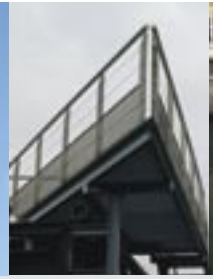
Plek om naar boten te kijken en te zwaaien (Brugge)

Aanvliegroute voor vliegtuigen boven een speelruimte (Bissegem)

Uitkijkpost over waterkanaal (Parc de la Vilette Parijs)

Uitkijkpunt op Grootbrug in Mechelen

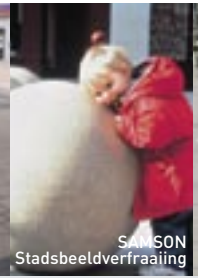

Bespeelbaar straatmeubilair

Hoewel men dit veeleer als onbedoeld gebruik beschouwt, gebruiken kinderen straatmeubilair vaak als bespeelbaar object. Kinderen klimmen op fietsenrekken, boombescherming of lantaarnpalen en draaien rond parkeerpaaltjes. Of ze volgen patronen van afzetelementen, slalommen met hun telegeleide auto rond wegmarkeernagels enz. Door het zorgvuldig uitkiezen en plaatsen van straatmeubilair worden kansen voor kinderen gecreëerd. Objecten die uitnodigen tot beklimmen en ronddraaien, worden best niet op de grens met de wegkant geplaatst. Op veilige plekken daarentegen is het net interessant om bespeelbare straatobjecten te plaatsen, het liefst ook volgens een patroon (parcoursidee, mogelijkheid tot slalom enz.).

Bespeelbare puntelementen (afzetelementen, parkeerpaaltjes, verlichtingspalen)

SAMSON
Stadsbeeldverfraaiing

SAMSON
Stadsbeeldverfraaiing

Bespeelbare lijnelementen (wegdekmarkering, boordstenen en stootranden, ...)

SAMSON Stadsbeeldverfraaiing

SAMSON Stadsbeeldverfraaiing

Bespeelbaar fietsenrek, boombeschermer ...

Beklimbaar fietsenrek (Provinciaal domein Prinsenpark, Retie)

Fietsenrek, voetbaldoel of plaats om een kamp te bouwen? (Arecife)

Fietsenbank én bank

SAMSON Stadsbeeldverfraaiing

Boombescherming is tegelijk ook zit- en klimelement.

SAMSON Stadsbeeldverfraaiing

Patronen in grondafwerking

Door afwisseling in materiaalsoort en/of materiaalkleur in de grondafwerking kunnen patronen worden ingebracht in het straatbeeld. Discrete patronen kunnen een spelprikkel vormen zonder dat ze afbreuk doen aan het straatbeeld. Diverse types patronen zijn mogelijk: lijnen, stapstenen, rasters, zones. Bij elke variant kan ook het doorbreken van een patroon een spelprikkel vormen. De plek waar het patroon doorbroken wordt, wordt dan een bijzondere plaats.

Kinderen maken gebruik van patronen in de bestrating voor hun gocartbaan. (Zoerle-Parwijs)

Kärtner Strasse, Wenen

Hundertwasserhaus, Wenen

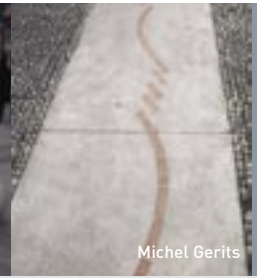

Stadscentrum, Bilbao

Michel Gerits

Park André Citroën, Parijs

Michel Gerits

Lijnpatroon

Stapsteenpatroon

Rasterpatroon

Zones

Doorbroken lijnpatroon

Doorbroken stapsteenpatroon

Doorbroken rasterpatroon

Combinatie van verschillende patronen

Medegebruik van parkeervoorzieningen

Parkeerterreinen zijn verharde terreinen, die ook interessant kunnen zijn voor kinderen. Deze ruimtes worden vaak gebruikt voor balspel, steppen, fietsen, skate enz. Carports en parkeergarages zijn overdekt en hebben dikwijls ook niveauverschillen, wat extra aantrekkelijk is voor kinderen.
Onder het motto "niet parkeren is spelen" kan er worden nagedacht over dubbel gebruik van parkeerruimtes, inspelend op tijdsvariaties in het ruimtegebruik. Randvoorwaarden en aandachtspunten hierbij zijn onder meer:

- grote aandacht voor verkeersveiligheid, wat o.m. kan inhouden:
  - laag houden van de snelheden op parkeerterreinen en in parkeergebouwen (maximum 15 km/h);
  - transparante architectuur, zeker nabij gevaarlijke punten (bijv. bochten in parkeergebouwen);
- sociale controle vanuit gebouwen of trage wegverbindingen;
- anticiperen op conflicten met autoparkeerders. Spelen met grove motoriek (balspel, skate) worden minder getolereerd door autobezitters. Ruimte voor dit soort activiteiten voorziet men best op (delen van) ruimtes met lagere parkeerintensiteit;
- aandacht voor speelvriendelijkheid van verharding. Een verharde ondergrond is geschikt voor driewielers, fietsjes, skeelers, stoepkrijten, balspel... Oprittten en parkeerplaatsen zijn dus best ook balvriendelijk, rijvriendelijk en krijtvriendelijk. Ook bij keuze voor waterdoorlatende ondergrond kan voor balvriendelijke en berijdbare materialen worden gekozen (bijvoorbeeld waterdoorlatend beton en betontegels, betegeling met iets bredere voegen).

Medegebruik van parkeervoorzieningen is mogelijk:

- in woonverkavelingen en woonstraten;
- op grotere parkeerterreinen.

Parkeren in woonverkavelingen en woonstraten:

In woongebieden worden diverse systemen voor parkeren toegepast. Elk hebben ze voor- en nadelen.

- Gebundeld parkeren, gegroepeerd parkeren, parkeerhavens:
  Gebundeld parkeren is vaak ruimte-efficiënt en haalt wagens uit de woonstraten. Dit laatste element is een fundamenteel voordeel. Bundeling van deze parkeerruimte biedt ook extra kansen voor medegebruik op die plaatsen (bijv. grotere vrije verharde ruimte voor

voetbal, skate of pleinspelen). De kans is echter reëel dat autobezitters deze ruimte claimen en geen spelende kinderen zullen toelaten. Mogelijkheid tot sociale controle in deze parkeerhavens is heel belangrijk.

- Parkeren op het erf:
  Parkeerplaatsen op het erf (zeker gekoppelde, zie kadertekst) kunnen een interessant speeloppervlak bieden. Kinderen onderhandelen soms met hun ouders om deze ruimte vrij te maken en ook de straatruimte voor een oprit of garage blijft meestal vrij. Bij gebrek aan voldoende parkeerplaatsen blijven de parkeerplaatsen op het erf echter vaak bezet. Naast parkeermogelijkheid op het erf moeten er dus ook andere parkeermogelijkheden zijn (gegroepeerd parkeren).

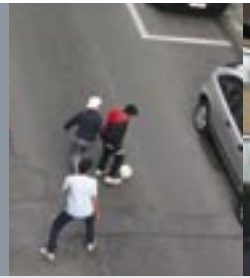

Parkeervoorziening op het woonperceel:
Het systeem van een parkeerplaats ter hoogte van een inspringende garage is interessant om een kleine informele speelruimte voor de woning te realiseren. Een koppeling van twee opritten van aanliggende percelen biedt gebundelde ruimte. Omdat deze ruimte ook mee deel uitmaakt van het voorerf, is de relatie met de rest van de voorerfstrook evenzeer van belang (zie hoofdstuk 1: Kindgerichte woonstructuur).
Zitmuurtjes op de perceelsgrenzen zijn multifunctioneel. Een scheidingsmuurtje tussen twee opritten kan bijvoorbeeld tegelijk als afscheiding, zitelement of als 'net' bij een balspel fungeren. Een carport kan het verblijfskarakter versterken. Zo wordt een lege parkeerplaats een interessante ruimte voor kinderen. Dit type kindgerichte ruimte kan mee deel uitmaken van een woontypeconcept of kan met het bestaande ruimtelijke instrumentarium (bijv. verkavelingsvergunning, stedenbouwkundige vergunning, RUP) worden gerealiseerd.

- Parkeren in woonstraten
  In smalle straten kunnen geparkeerde wagens een snelheidsremmend effect hebben. Ze belemmeren echter ook het zicht tussen stoep en straat en nemen straatruimte in. Parkeren op straat in woongebieden wordt dus best niet aan het toeval overgelaten. Er moet duidelijk aangegeven worden waar (niet) geparkeerd kan worden. Bij parkeren aan één kant kunnen de parkeerstroken tevens zorgen voor asverschuiving.

- Speelstraten
  Speelstraten zijn een systeem om straten tijdens vakantieperiodes parkeervrij te maken. Vooral in dichtbebouwde gebieden zonder andere publieke ruimte (zoals pleinen en parken) biedt dit mogelijkheden. Deze maatregelen zijn uiteraard beperkt in tijd en afhankelijk van de *goodwill* van bewoners.

Uitsparing van een parkeerplaats vóór oprit of garagepoort wordt benut.

Parkeerplaatsen op het erf kunnen interessante speelruimte zijn, zeker indien ze worden gekoppeld.

Speelstraat als systeem om parkeren op straat tijdelijk niet toe te staan.

Ine Vandenkerckhove

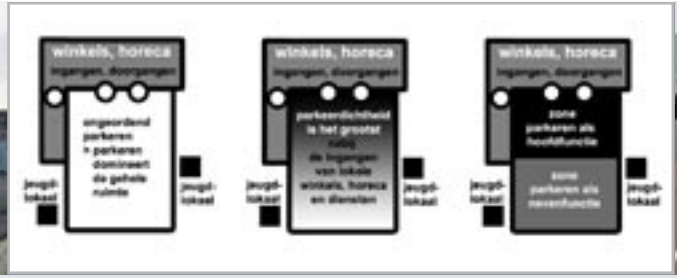
Grotere parkeerterreinen nabij baanwinkels, scholen, shoppingcentra...

Het gebeurt vaak dat enkele gespreid geparkeerde wagens een hele parking "bezetten" waardoor medegebruik onmogelijk wordt. Heel wat grote parkeerterreinen zijn slechts op enkele piekmomenten helemaal volzet. Een overdachte zonering en gebruikssystemen kunnen dan medegebruik stimuleren. Er kan worden gewerkt met een gradatie in parkeerintensiteit, gaande van zones waar parkeren de hoofdfunctie is, naar zones waar parkeren een nevengeschikte, of zelfs ondergeschikte functie is. Op grotere parkeerterreinen wordt meestal zo dicht mogelijk bij de ingang(en) van voorzieningen geparkeerd. Vooral de delen die het verst verwijderd zijn van deze ingang(en), komen in aanmerking voor meervoudig ruimtegebruik. Parkeren als hoofdfunctie, nevenfunctie of ondergeschikte functie kan via de vormgeving worden gecommuniceerd aan gebruikers.

Parkeerruimte in Bissegem: de uitgangssituatie

Parkeerdichtheid op dit terrein is het grootst nabij ingang van voorzieningen. Hierop inspelend kunnen twee zones worden afgebakend, die elk een eigen vormgeving krijgen. Op die manier wordt het parkeren zo veel mogelijk geconcentreerd nabij de ingangen. In de zone waar parkeren nevenfunctie is, is medegebruik door kinderen mogelijk. In dit geval kan dan zelfs een interessante parkeerluwe verbindingsas ontstaan tussen de twee aanwezige jeugdlokalen.

Parkeren als nevenfunctie

HOOFDSTUK 3

Kindgerichte groenstructuur

3.1. Naar meer beleefbaar en speels groen
3.2. Kindgerichte groene ruimtes uitbouwen op verschillende schaalniveaus
3.3. Kindgerichte planning van een groen netwerk
3.4. Kindgerichte bestemmings-, inrichtings- en beheersvoorschriften voor groene ruimte
3.5. Een kindgericht toegankelijkheidsbeleid voor groene ruimte
3.6. Types kindgerichte groenelementen

De groen- en reliëfstructuur biedt een goede basis voor de uitbouw van kindgerichte publieke ruimte. Kindgerichtheid kan worden geconcretiseerd binnen verschillende beleids- en actieterreinen van groenplanning, groenontwerp en groenbeheer, gaande van het formuleren van een visie (3.1.) over planning (3.2. tot en met 3.5.) tot ontwerp of beheer (3.6.).

3.1. Naar meer beleefbaar en speels groen

In recente visies op groenplanning en -beheer, zoals het door de Vlaamse overheid gedragen **harmonisch park- en groenbeheer**, is **gebruikersgerichtheid** één van de centrale uitgangspunten. Naast natuurgerichtheid, milieugerichtheid en organisatiegerichtheid moeten groenplanners en -beheerders ook de beleving, het gebruik en de toegankelijkheid van groenvoorzieningen in rekening brengen. In het *harmonisch park- en groenbeheer* wordt bovendien erkend dat groen "zeer verschillend kan worden gebruikt en beleefd door individuele mensen en sociale groepen in de maatschappij" (*Vademecum Beheerplanning harmonisch park- en groenbeheer* 2003: 25, 90, 191-197). Kinderen zijn zo een speciale doelgroep. De keuze van de groenvoorzieningen, de inrichting en het beheer van groengebieden kunnen beleefbaarheid en bespeelbaarheid bevorderen of niet.

Groen kan dus méér zijn dan louter **kijkgroen** of **schermgroen**. De beleefbaarheid van groen zit ook in de geur, kleur, textuur en zelfs smaak. Het actief kunnen ontdekken van planten, dieren of landschapselementen vormt een belevenis. Vooral kinderen gaan op zoek naar die andere

Beleefbaar groen

Accentueren of creëren van merkwaardige bomen en planten.	Kiezen voor eetbare vruchten en planten, zoals kastanjes, fruitbomen, kruiden enz.	Aantrekken van dieren, gaande van insecten, amfibieën en vogels tot kleine zoogdieren en wild.	Beleefbaar maken van landschapsrelicten, historische monumenten, bouwwerken, getuigenheuvels, bommenkraters...
			

dimensies van groengebieden. Zij willen groen van binnenuit beleven, gebruiken, aanraken, erin spelen. Ontwerpers en planners kunnen de **beleefbaarheid** van een gebied voor kinderen én volwassenen vergroten door groenelementen in te brengen die deze extra ervaringen uitlokken.

Groen kan ook **gebruiksgroen** zijn, groen dat toegankelijk en beleefbaar is en zelfs bespeelbaar. Dit geldt in het bijzonder voor de woonomgeving, waar gebruiksgroen binnen handbereik zou moeten zijn, maar ook voor grotere groengebieden in het buitengebied. In speelruimtes kan men nadrukkelijk werk maken van **speelgroen**. Speelvoorzieningen kunnen in het groen worden geïntegreerd en *vica versa*. Groen en reliëf vormen immers de grondlagen voor ontwerp en inrichting van speelruimtes. Als *hardware* van een speelruimte blijven ze overeind, zelfs als er geen speeltoestellen worden geplaatst. Door hun beklimbaarheid, manipuleerbaarheid en mogelijkheid tot vrije invulling kunnen groenvoorzieningen grote kansen bieden voor bewegingsspel, constructiespel en fantasiespel.
Veel hangt echter af van de beheerders en ontwerpers: wordt actief gebruik van groen toegelaten, gestimuleerd of net ontmoedigd? Vanuit het idee van beleefbaar en bespeelbaar groen kan op het niveau van ruimtelijke planning systematisch aan kindgerichte groenplanning worden gewerkt.

van kijkgroen... naar grijpgroen... naar gebruiksgroen... naar speelgroen...

3.2. Kindgerichte groene ruimtes uitbouwen op verschillende schaalniveaus

Naargelang het schaalniveau waarop groengebieden functioneren, zijn verschillende types groengebieden te onderscheiden (zie tabel). Voor deze types zijn verschillende normen vastgelegd met betrekking tot bereikbaarheid en oppervlakte. Deze normen gelden in grote lijnen ook voor kinderen.

Naargelang het schaalniveau zal een groenzone of groengebied anders functioneren voor kinderen. Kinderen ontwikkelen een ander soort ruimtegebruik, waarop de voorzieningen moeten worden afgestemd. De kaderteksten en afbeeldingen op blz. 114 illustreren dit.

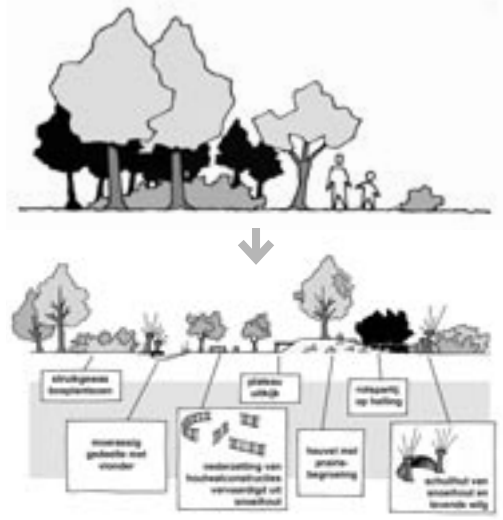
Overzichtstabel maximumafstand volgens functieniveau:

Schaalniveau	Maximumafstand tot bewoning	Minimumareaal
Woongroen (straatniveau)	< 150 m	
Buurtgroen (buurtniveau)	< 400 m	> 1 ha
Wijkgroen (wijkniveau)	< 800 m	> 10 ha (park > 5 ha)
Stadsdeelgroen (deelgemeenteniveau of stadsdeelniveau)	< 1600 m	> 30 ha (park > 10 ha)
Stadsgroen (gemeentelijk niveau)	< 3200 m	> 60 ha
Stadsbos (niveau stadsagglomeratie)	< 5000 m	> 200 / 300 ha

Bron: Mira-S, In: *Vademecum Beheerplanning Harmonisch park- en groenbeheer* 2003: 195

Ruimtegebruik van kinderen in woon- en buurtgroen
Een klein 'bosje' in een woongebied kan vaak een grote betekenis hebben voor kinderen. Constructiespel in woon- of buurtgroen zal er doorgaans anders uitzien dan in meer afgelegen grote groengebieden. Dicht bij huis kunnen kinderen immers gemakkelijk materialen aanslepen, veel tijd investeren in de bouw en zelfstandig opereren. Hier kunnen meer permanente constructies organisch en zelfstandig tot stand komen.
Eerder dan de uitrusting is de ligging en basisstructuur van de groene ruimte van belang: hoe beter de relatie met de woningen en hoe meer het groen een echte veelzijdige 'plek' is, hoe meer kans dat de groene ruimte door buurtkinderen wordt gebruikt.

Ruimtegebruik van kinderen in stadsgroen en stadsbos
Een bezoek van kinderen aan groter stadsgroen en stadsbos ziet er meestal anders uit: kinderen brengen meestal slechts enkele uren door op zo een domein, vaak begeleid door ouders of jeugdwerkleiders. Het ruimtegebruik zal er dus anders zijn dan in woon- en buurtgroen. Voor constructiespel zullen kinderen bijvoorbeeld hoogstens enkele takken kunnen stapelen, vaak onder begeleiding van volwassenen. In deze context worden kampen ook snel afgebroken en verbouwd.
In stadsgroen en stadsbos kunnen meer voorgegeven constructies worden voorzien, die ook landschappelijk worden geïntegreerd. Een zone kan meer specifiek worden uitgerust en ingericht als avontuurlijke of familiegerichte speelplek. Op andere delen van het domein, in het bijzonder de routes naar speelplekken, kunnen minder opvallende groene spelprikkels en beleefbare of bespeelbare groenelementen worden ingebracht. (zie 3.6.: Enkele types belevingsgerichte en bespeelbare groenelementen)

3.3. Kindgerichte planning van een groen netwerk

De uitbouw van een groen netwerk biedt talrijke kansen om kindgerichte ruimte te realiseren. Alle (toekomstige) groene punten en vlekken hebben in principe potentie voor gebruik door kinderen. Dit geldt ook voor groene verbindingen en lijnelementen, zoals beekvalleien, kasteeldreven, groenbuffers, 'groene vingers', groene stapstenen enz. Een kaart met bestaande en toekomstige groene ruimtes en verbindingen geeft dus goed de potenties weer voor een kindgerichte uitbouw.

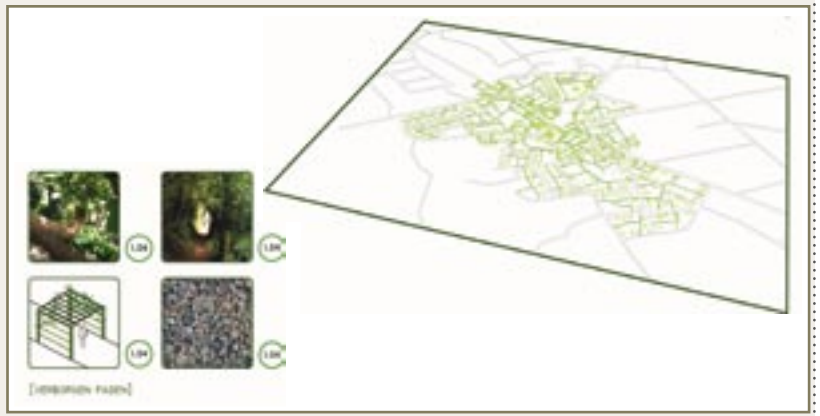
Twee casestudies (die in deel 4 integraal worden voorgesteld) laten zien hoe kindgerichtheid kan worden geënt op de **uitbouw van een groen netwerk in woongebieden**.

- De **casestudy Bissegem** illustreert hoe geleidelijk een publieke groenstructuur is gerealiseerd die de drager is van jeugdvoorzieningen.
- Ook binnen het **RUP Papenhof Mechelen** zijn het wonen en voorzieningen voor jeugd gestructureerd door een groen-blauw netwerk.

CASE: Beeldkwaliteitsplan Centrum Bonheiden: Windows to the Garden

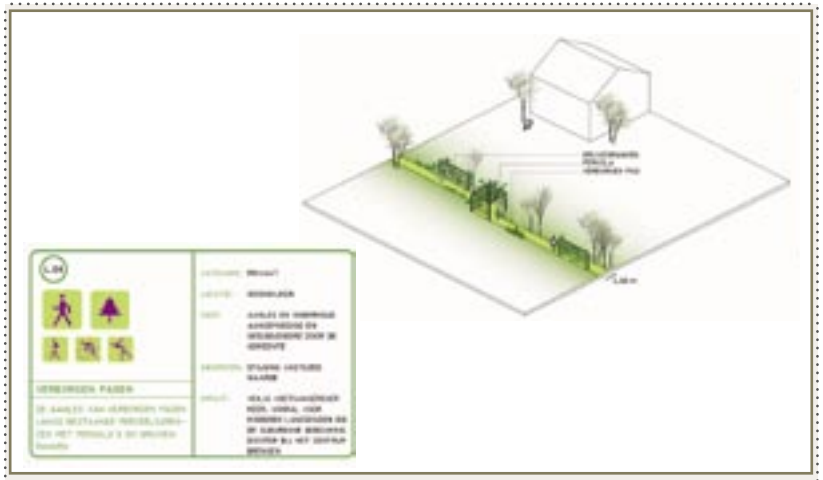
Derman Verbakel Architecture & Ward Verbakel Architect i.o.v. Gemeente Bonheiden

In onderstaande figuren uit het beeldkwaliteitsplan voor Bonheiden wordt een netwerk van groene "verborgen paden" voorgesteld, expliciet gericht op kinderen. Er worden ook maatregelen voorgesteld om deze paden niet alleen veilig, maar ook aantrekkelijk te maken.

(vervolg op p. 116)

(vervolg p. 115)

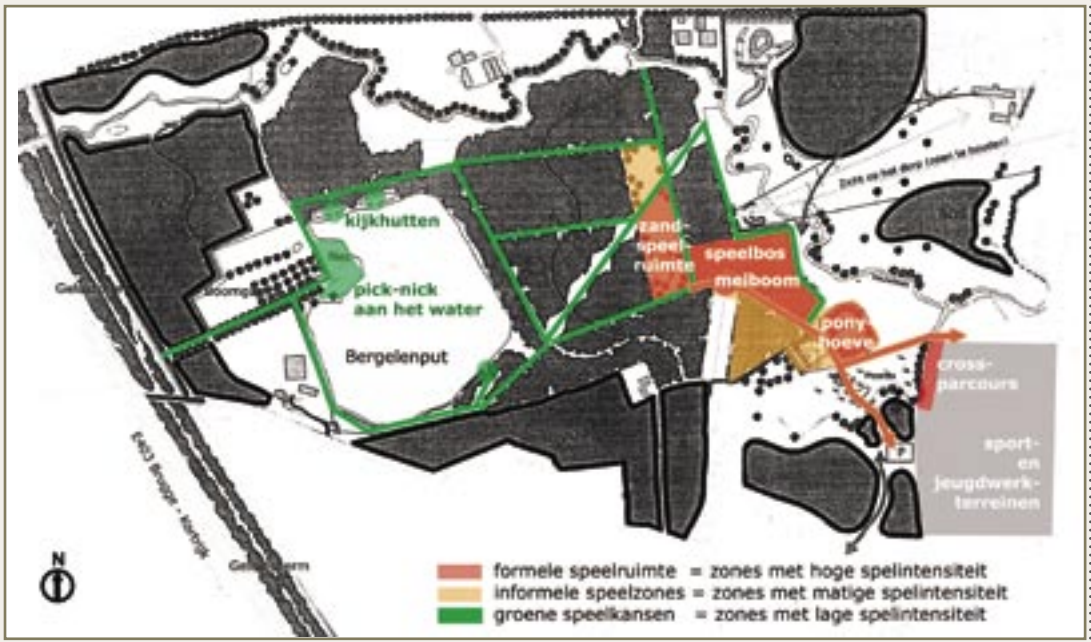
Project: *Windows to the Garden.* Beeldkwaliteitsplan Centrum Bonheiden.
Auteurs: Derman Verbakel Architecture & Ward Verbakel Architect
Opdrachtgever: Gemeente Bonheiden

Ook binnen grotere groendomeinen of buitengebieden kan een speels groen netwerk (een 'groen speelweefsel') worden gecreëerd. In dergelijke gebieden zijn er immers vaak veel speelpotenties. In de praktijk kunnen dikwijls niet alle groenpotenties worden gevaloriseerd met het oog op kindgerichtheid: de mate van toegankelijkheid kan variëren van 'permanent toegankelijk' tot 'enkel onder begeleiding van een natuurgids'. Die verschillende mate van toegankelijkheid dient te worden verrekend. De mate waarin groene ruimtes intensieve bespeling kunnen verdragen, kan verschillen. Het volledig afsluiten van groenreservaten is echter niet altijd nodig en vanuit het standpunt van kinderen zeker niet gewenst. Op een groter domein, zoals in provinciaal groendomein Bergelen (zie blz. 117), kan men verschillende zones of gradiënten van gewenste speelintensiteit vooropstellen. De structuurschets speelt in op de bestaande landschappelijke potenties en houdt tegelijk rekening met de vooropgestelde beperkingen.

CASE: Provinciedomein Bergelen

Voorstel van Onderzoekscentrum Kind & Samenleving voor kindgerichte uitbouw van Provinciedomein Bergelen, in het kader van het Jeugdruimteplan van de Provincie West-Vlaanderen

In dit groendomein (ca. 45 ha) worden zones met een verschillende gewenste spelintensiteit onderscheiden. De aanduiding van zones gebeurde door in te spelen op de landschappelijke potenties (bijv. historisch verleden van zandgroeve, aanwezige ponyhoeve, meiboom als griezelplaats, natuur- en waterrijke zones) en door rekening te houden met de planologische beperkingen (natuurontwikkeling in het westelijk gedeelte, recreatief medegebruik en recreatie in het oostelijk gedeelte van het domein). Ook in de zones waar het natuurlijk karakter het grootst is, worden beleefbare voorzieningen, zoals kijkhutten, avontuurlijke paden en picknickplaats, aangeduid.

3.4. Kindgerichte bestemmings-, inrichtings- en beheersvoorschriften voor groene ruimte

Stedenbouwkundige bestemmingsvoorschriften voor groengebied, parkgebied, bosgebied, agrarisch gebied, natuurgebied...
Een groene stedenbouwkundige bestemming biedt doorgaans goede garanties dat een gebied **ook in de toekomst niet bebouwd** zal worden. Enerzijds kan dit in het **voordeel** spelen van kinderen. Anderzijds kan dergelijke bestemming ook **gevaren** inhouden m.b.t. toegankelijkheid.

Wat de regelgeving m.b.t. ruimtelijke ordening betreft, heerst er nogal wat onduidelijkheid over de interpretatie van de **gewestplanvoorschriften** van groengebieden, parkgebieden, bosgebieden en agrarische gebieden.
In deze zones worden in principe enkel "zachte", "passieve" of "niet-hoogdynamische" recreatieve activiteiten of constructies toegelaten. Onder die noemers denkt men doorgaans vooral aan wandelen en fietsen (zoals volwassenen dat doen). Recreatie van kinderen neigt echter al snel naar spel. Bij spelactiviteiten van kinderen is de omgang met de omgeving in de regel intenser dan bij wandelende en fietsende volwassenen. De ruimtelijke impact, zeker van occasioneel spel, is echter veel minder groot dan wat doorgaans onder "hoogdynamische"[32] activiteiten wordt begrepen, zoals bijvoorbeeld mountainbiken, parkconcerten, motorcross, paardrijden...
Spelen in een groene omgeving is doorgaans bezwaarlijk een "hoogdynamische" activiteit te noemen. Allerlei (natuurlijke) speelaanleidingen en zelfs (kleine) speeltoestellen kunnen door de recente decreetswijziging gemakkelijk in groene gebieden worden geïntegreerd als kleinschalige constructies voor recreatief medegebruik.

Om onduidelijkheid bij de toekenning van vergunningen te voorkomen, kan men volgende activiteiten en voorzieningen expliciet toestaan in de bestemmingsvoorschriften van BPA's[33] of RUP's:
- "constructies voor groenbeleving";
- "zones voor spel en jeugdactiviteiten";
- "zones voor occasionele tentenkampen";
- "natuurlijke speelaanleidingen" of "kleinschalige speeltoestellen met een natuurlijk karakter".

Uiteraard kan men op deze plaatsen ook besluiten tot buffering van zeer kwetsbare zones t.a.v. zones waar actief spel en speelconstructies worden toegelaten.

Stedenbouwkundige bestemmingsvoorschriften voor groene ruimte in woongebied of zones voor gemeenschaps- en collectieve nutsvoorzieningen
Binnen of nabij **woongebieden** is het aan de lokale overheid om via RUP's een "publieke ruimte netwerk" te creëren, dat ook een groen netwerk kan zijn. In woongebieden en woonuitbreidingsgebieden, die in de toekomst wellicht sterk onder druk kunnen komen te staan door verdichting, zou strategisch gelegen publieke groenruimte een bestemming als openbare groene ruimte kunnen krijgen. Hiermee vermijdt men dat de publieke ruimte wordt dichtbebouwd. In de nabije toekomst kan dit, naar het voorbeeld van de typevoorschriften van gewestelijke uitvoeringsplannen, wellicht binnen de bestemming "woongebied". Het blijft dan evenwel van belang om strategische deelzones aan te duiden en te bestemmen als "openbaar groen".

Een andere optie is om delen van de publieke groenruimte als **zone voor gemeenschaps- en nutsvoorzieningen** te bestemmen. Dit biedt grotere mogelijkheden voor het inplanten van speelconstructies, inrichting als speelruimte of de bouw van jeugdlokalen en jeugdcentra. Indien op specifieke sites gebouwen echter niet wenselijk zijn, moet in de voorschriften of in de toelichting duidelijk worden aangegeven dat toekomstige constructies de open ruimte niet mogen aantasten of zelfs dat de oprichting van grotere gebouwen niet gewenst is, maar dat het inbrengen van bepaalde constructies voor natuurbeleving en spel wel mogelijk zijn.

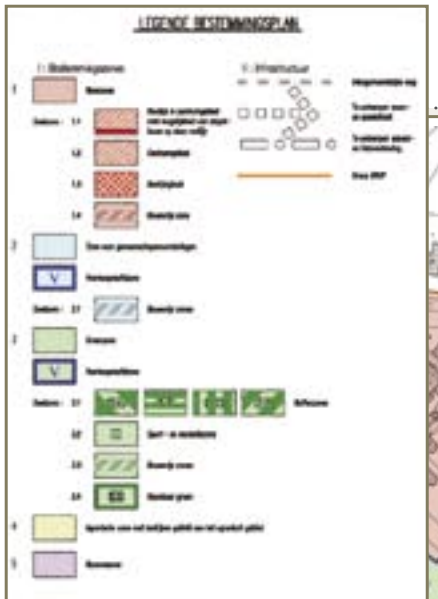
In onderstaande RUP voor een landelijke woonkern wordt het bestaande groene netwerk geconsolideerd en verder uitgebouwd. Dit groene netwerk verbindt in grote mate de gemeenschapsvoorzieningen, waaronder ook jeugdvoorzieningen.

CASE: RUP Oostnieuwkerke
Gemeentelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan "Centrum" Oostnieuwkerke.
Studiebureau Ch. Lobelle bvba, i.o.v. Gemeente Staden

A: In het RUP voor de kern Oostnieuwkerke (Gemeente Staden) is een bestaand groen basisnetwerk in woonverkavelingen zichtbaar gemaakt. Dit biedt garanties voor behoud van het netwerk, dat heel wat aanwezige jeugdvoorzieningen verbindt. In de voorschriften worden speelvoorzieningen expliciet toegelaten.
B: Projectzone voor herinrichtingsproject: Hierin wordt een bestaand park opnieuw ingericht en wordt een groene verbinding in de Mandelvallei verder uitgebouwd en geconcretiseerd.

(vervolg op p. 120)

(vervolg p. 119)

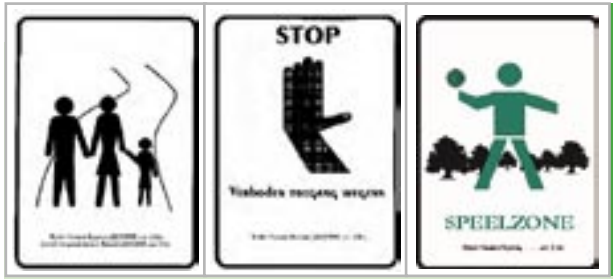
Aanduiding van speelzones binnen de sector - regelgeving bos, natuur en milieu

In Vlaanderen biedt de afbakening en realisatie van het Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN)[34] interessante mogelijkheden voor kindgerichte groenplanning. In het bijzonder ook de IVON-verwevingsgebieden (Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk) bieden kansen om een rol te spelen in een speelweefsel. In de IVON-gebieden zijn immers gecombineerde functies (bijv. natuur en recreatie) mogelijk.

De sectorregelgeving met betrekking tot bossen, duinen en natuurgebied regelt de toegankelijkheid van deze gebieden[35]. Belangrijk zijn de bepalingen in het ***Bosdecreet***, het ***Decreet betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu***, het ***Duinendecreet*** en de bijhorende uitvoeringsbesluiten[36]. Volgens deze regelgeving is elk bos vrij toegankelijk voor voetgangers, maar enkel op boswegen. Een bosweg is dus pas ontoegankelijk wanneer de toegang uitdrukkelijk verboden wordt met een gestandaardiseerd verbodsbord. De regelgeving verbiedt het echter principieel om de paden te verlaten. Dit kan alleen in de formele speelzones, die in beheers- en richtplannen moeten worden afgebakend. De toegankelijkheid wordt telkens geregeld in een toegankelijkheidsreglement. Met betrekking tot kindgerichtheid is het dus belangrijk om dergelijke speelzones te voorzien, en dit op strategische plekken.

De afbakening en locatie van de speelzones dient aan te sluiten bij het actuele of te voorziene gebruik van kinderen. Dit veronderstelt dat de planner kennis heeft van de manier waarop de ruimte door kinderen wordt gebruikt en ervaren. Een speelzone dient een geschikte locatie te krijgen (vanuit het oogpunt van het speelweefsel). Wat de inrichting betreft, dient het biotoop voldoende en afwisselende belevings- en speelprikkels te bieden. Eventueel worden speelzones geaccentueerd met een aantal

Gestandaardiseerde borden

inrichtings- en ontwerpmaatregelen (zie ook 3.6. Types kindgerichte groenelementen). Bij gebrekkige inplanting of inrichting blijven het vaak abstracte zones zonder veel betekenis voor kinderen.

CASE: Provinciaal Domein De Averegten

Project kindvriendelijke groendomeinen, Onderzoekscentrum Kind & Samenleving i.o.v. Provincie Antwerpen

Afgebakende speelzones (groen omlijnd) liggen op een strategische plek in het speelweefsel.

- De speelzone omvat een belangrijke belevingsvolle plek, reeds bij kinderen gekend als "het donkere bos".
- Goede ligging, aanliggend aan de belangrijkste gebruiksassen: de speelzones zijn gelegen tussen een belangrijke toegang, de speeltuin en een belangrijke informele speelplek (de zogenaamde "eendenvijver" met "apenbosje").

(Averegten, Provincie Antwerpen)

Accentueren van speelzones met een aantal inrichtings- en ontwerpmaatregelen:

CASE: Provinciedomein Bergelen, Provincie West-Vlaanderen

Bestaande toestand

Huidige formele speelzone nodigt niet uit tot spelen:
- te veel onderbegroeiing vanaf het pad;
- te duister;
- ontbreken van uitnodigende prikkel.

> Voorstel

Openen en fysisch toegankelijk maken van het speelbos door:
- lijnvormige elementen dringen als een wig het bos binnen;
- kringvormige open plekken;
- kleine spelprikkels (inspelend op magie van “donkere bos”).

(Voorstel van Onderzoekscentrum Kind & Samenleving voor kindgerichte uitbouw van Provinciedomein Bergelen, Provincie West-Vlaanderen; Referentiebeelden: k&s en Toni Anderfuhren)

3.5. Een kindgericht toegankelijkheidsbeleid voor groene ruimte

Bestemmings- en richtplanvoorschriften kunnen worden aangewend om groenzones volledig af te schermen voor het publiek en om elke speelse constructie te weren. **Bij kindgerichte groenplanning worden groengebieden daarentegen zo veel mogelijk toegankelijk gemaakt voor kinderen.** Dit kan een actief toegankelijkheidsbeleid vereisen. De fysieke én mentale toegankelijkheid van groengebieden is immers niet altijd vanzelfsprekend. Hieronder wordt een overzicht gegeven van mogelijke knelpunten voor kinderen. Telkens worden ook oplossingsrichtingen voorgesteld.

Mogelijke beperkingen	> Mogelijke oplossingen
- Juridische beperkingen en ruimteclaims	- Wegwerken van juridische beperkingen door
• Regelgeving van Ruimtelijke Ordening laat bepaalde activiteiten en oprichting van constructies niet toe in natuur-, groen- en bosgebieden.	• Wijziging van stedenbouwkundige voorschriften door opmaak van ruimtelijke plannen (RUP's).
• Als gevolg van sectorale regelgeving voor bos- en natuurgebied is het in principe verboden om de paden te verlaten buiten formeel afgebakende speelzones.	• Afbakening van formele speelzones in natuurbeheer- of natuurinrichtingsplannen (zie hierboven, onder 3.4.). • Bijsturing van het toegankelijkheidsreglement: bijv. diversificatie in deelzones met verschillende toegankelijkheidsregimes en gewenste speelintensiteiten (zie hierboven, onder 3.3.).
• Een gemeentelijk reglement kan gebruiksbeperkingen opleggen (bijv. verbod om paden te verlaten in een gemeentelijk park).	• Aanpassen van het gemeentelijke reglement.
- Eigendomsstructuur • bijv. nieuwe eigenaar die onbebouwde en toegankelijke terreinen wenst te bebouwen • bijv. verval huurovereenkomst of erfpacht	- Wijzigen of continueren van de eigendomsstructuur door verwerving van eigendom of vruchtgebruik, bijvoorbeeld door overeenkomst, voorkoop, onteigening enz.

Mogelijke beperkingen	> Mogelijke oplossingen
- Fysieke barrières • bijv. onbereikbare binnengebieden • bijv. omheining • bijv. overdreven onderbegroeiing enz.	- Wegwerken van barrières door beheerswerken en ruimtelijke ingrepen . bijv. ontsluiten binnengebieden . bijv. wegnemen van omheining, onderbegroeiing enz.
- Mentale en sociale barrières • bijv. duister dennenbos • bijv. sociale onveiligheid • bijv. loslopende honden • bijv. buur die kinderen systematisch wegjaagt enz.	- Toezichtmaatregelen, bemiddeling, beheerswerken

Er zijn dus diverse manieren om te werken aan de toegankelijkheid van groengebieden voor kinderen. Enige pragmatiek en strategie zullen meespelen in de precieze keuze van de maatregelen. Deze pragmatiek kan er ook toe noodzaken dat zeer kwetsbare of gevaarlijke natuurgebieden worden beschermd en ontoegankelijk worden gemaakt.
Vanuit het standpunt van kindgerichtheid dient afscherming van groengebieden tot de strikt noodzakelijke zones te worden beperkt. Toch kan het voorkomen dat de beperkte draagkracht van een gebied, de grote ecologische waarde of bepaalde acute gevaren ertoe noodzaken dat zones worden afgesloten voor het publiek. Voldoende bescherming van deze gebieden kan een voorwaarde zijn om het omliggende gebied toegankelijk te maken.
Het daadwerkelijk ontoegankelijk maken van kwetsbare of gevaarlijke groengebieden voor kinderen vergt speciale aandacht. Hekwerk houdt kinderen niet altijd tegen. Een afsluiting of hek met een weinig zeggende "verboden toegang" maken het integendeel zelfs spannend om een nieuw terrein te ontdekken... Toch zijn er enkele tips om kinderen (en volwassenen) uit bepaalde delen van een groengebied te houden.

- "Stekelbuffering": Kwetsbare zones kunnen onopvallend gebufferd worden door middel van speciale groenvoorzieningen: dichte onderbegroeiing, netels, doornplanten... Tenzij voor enkele *diehard* avonturiers, blijkt dit vaak een efficiënt afweermiddel.

3.6. Types kindgerichte groenelementen

- Benoemen van de reden van het toegankelijkheidsverbod: Indien kinderen de bezorgdheid van de beheerder of het mogelijke gevaar kennen, leggen ze vaak een groot verantwoordelijkheidsgevoel aan de dag. Aangezien kinderen niet altijd goede kaartlezers zijn, dient de reden van het verbod op de plek zélf te worden aangeduid. Een fysieke barrière met telkens een korte geïllustreerde boodschap (bijvoorbeeld "hier niet spelen: hier wonen zeer zeldzame dieren en planten", "vertrappel mij niet", "gevaar: hier lopen gasleidingen") zijn wellicht het meest efficiënt.

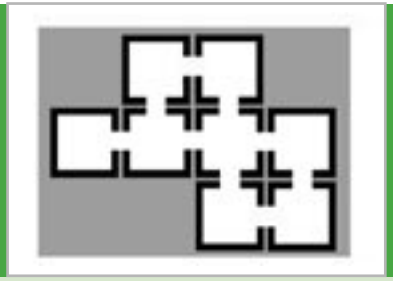

Bepaalde groenelementen bieden grote potenties voor beleefbaarheid en spel. Wij geven hier een overzicht van een aantal concepten en ontwerpideeën die ingezet kunnen worden bij ontwerp, inrichting en beheer van kindgerichte groenvoorzieningen.

Tuinkamers, parcours

Een ontwerp met tuinkamers zorgt ervoor dat bezoekers telkens nieuwe groene deelruimtes ontdekken. Ze stappen van de ene tuinkamer naar de andere, wat een element van nieuwsgierigheid en exploratie inhoudt. Dit vormt vaak de motor voor het voortbewegen in een

Concept van tuinkamers met diverse parcours

groene ruimte. Kinderen lopen vaak voorop (op zoek naar iets nieuws) of blijven achterop (blijven hangen in een tuinkamer die hen bevalt). Een parcours of circuit met keuzemogelijkheden vergroot de beleving, voor kinderen én volwassenen. Niet alles in één oogopslag kunnen overzien houdt beloftes in voor ontdekking en exploratie. Toch moet ook het sociale veiligheidsgevoel worden verrekend: in risicocontexten dient men behoedzaam om te springen met een tuinkamerconcept. Men behoudt ook best het open karakter nabij belangrijke assen. Kinderen én volwassenen kunnen zich hiermee ook beter oriënteren.

Geometrische tuinen

Strakke tuinontwerpen (zowel historische tuinen als hedendaagse tuinen) kunnen door hun ritme en geometrie sterk bespeelbaar zijn. Lijnen, rasters en stapstenen kunnen spontaan bewegingsspel uitlokken, zeker als kinderen een parcours kunnen volgen. Voorwaarde hiervoor is dat de geometrie op kleine schaal wordt toegepast (binnen tuinkamerniveau, *springafstand* als maatgever). Grootschalige geometrie, zoals symmetrie die (vooral op plan) een esthetisch effect beoogt, zal wellicht weinig toegevoegde waarde hebben voor kinderen.

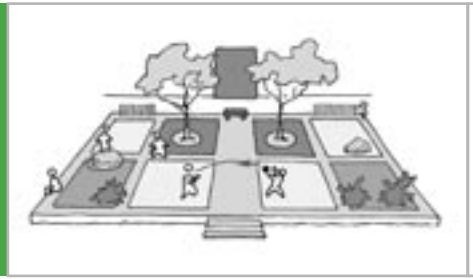
Open monumentale ruimte links en meer gesloten en intieme tuinkamers rechts (Parc André Citroën, Parijs)

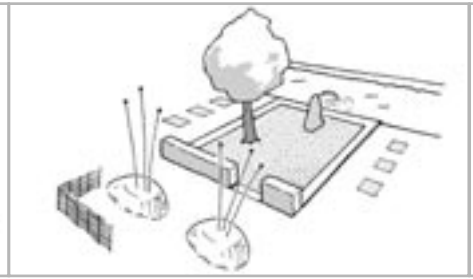
Tuinkamers bieden mogelijkheid om diverse parcours uit te stippelen. (Botanique, Brussel)

Hedendaagse tuinontwerpen met geometrische elementen kunnen beleefbaar en bespeelbaar zijn.

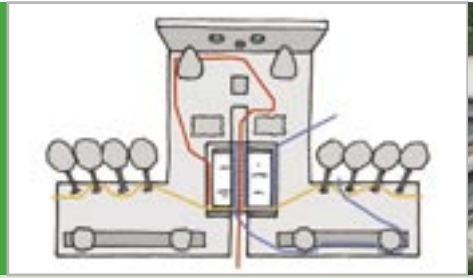
Geometrische vormgeving als spelprikkel

Geometrie in historische binnentuin

In deze ruimte zijn meerdere parcours mogelijk. Verschillende gebruikers kunnen verschillende speeltrajecten kiezen.

Modernistische tuin van René Péchère: veel volglijnen, spelprikkels (bijv. water), vierkante kamers om zich in te verstoppen. (RAC-tuinen Rijksadministratief Centrum, Brussel)

Keuzemogelijkheid om verschillende parcours te volgen in een tuinkamerontwerp. (Burggraaf Frimoutpark, Poperinge)

Hol groen, levende groenconstructies

Bepaalde bomen en struik(achtig)en hebben aan de buitenkant een gesloten bladerdek en zijn hol binnenin. Dit zijn uitstekende plekken om kampen in te bouwen of om als schuilplek dienst te doen. Ook in meer strakke tuinen kunnen hagen of klimplanten zo worden vormgegeven, dat ze poorten maken of zelfs overdekte ruimtes definiëren (gangen, kamers).
Snelgroeiende boomsoorten kunnen creatief worden ingezet en gemanipuleerd. Met wilgen zijn bijvoorbeeld heel wat constructies mogelijk, die ook samen met kinderen kunnen worden gerealiseerd. Het idee van een 'levende hut' spreekt sterk tot de verbeelding. Ook haag-, klim- en hangplanten kunnen, met behulp van enkele steunconstructies, uitgroeien tot overdekte groene kamers of gangen. Holle boomstammen prikkelen de verbeelding: "Wat zou daarin zitten en zou daar iemand in wonen?"

Kinderen zoeken hol groen op. (buurtgroen Westerlo)

Constructie nodigt uit om bamboe van binnenuit te beleven. (Botanischer Garten, Wenen)

In dichte bamboepartijen kunnen grote gangenstelsels ontstaan. (Provinciaal Domein Vrijbroekpark, Mechelen)

Ook rododendrons zijn vaak hol, wat speelmogelijkheden biedt. (Provinciaal Domein Rivierenhof, Deurne)

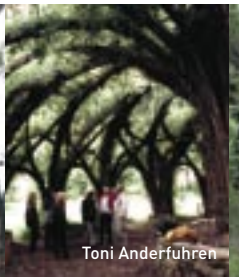
Holle stam om in te klimmen. (Volkspark Prater, Wenen)

Boom met holle stam als verbeeldingsboom

Levende wilgenconstructie

Levende wilgenconstructies definiëren een ruimte. (FEZ, Berlijn)

Kruispunt of verblijfsplek? (Provinciaal Domein Vrijbroekpark, Mechelen)

Levende groene gangenstelsels (Bornem, kasteeldomein d'Ursel)

Klimboom / boomhutboom

Kinderen vinden het spannend om in bomen te klimmen. Beklimbaarheid van groen wordt door kinderen sterk gewaardeerd. Een groenbeheerder en -ontwerper kan, door keuze van specifieke groenelementen, inspelen op deze algemene speelnoden en wensen van kinderen.

Dode klimboom

Om ecologische redenen worden dode of omgevallen bomen vaak niet meer verwijderd (cf. *harmonisch park- en groenbeheer*). Wanneer kinderen zo een boom opmerken, trekken ze op verkenning uit. Al snel maken ze er gebruik van als klimboom.

Levende klimboom

Bomen met sterke en lage takken zijn goed geschikt om in te klimmen. Via beheer kan deze groeiwijze worden afgeremd of gestimuleerd.

Liaan

Nog andere bomen (bijvoorbeeld treurwilgen) hebben soepele, maar stevige hangende takken, die het gewicht van een jong kind kunnen dragen. In de verbeelding en in het spel worden dit al snel slingertakken of 'lianen'. Door beheer kan men de treurvorm van bomen versterken.

Boomhutboom

Op kruinplateaus of andere geschikte plekken construeren kinderen boomhutten. Knotwilgen zijn bijvoorbeeld zeer geschikt om kampen in te maken (plateau op geringe hoogte). Als aanzet kan een ontwerper ook speciale plateaus voorzien. In dat geval kan deze constructie wel worden beschouwd als een speeltoestel en is de regelgeving van veilige uitbating van speelterreinen van toepassing (zie kadertekst).

Aandachtspunten voor veiligheid: boomklimmen en boomhutten

In bomen klimmen en kampen maken gebeurt overal waar kinderen komen, soms ook in meer verborgen delen van een groengebied. De beheerder kan waken over de veiligheid van beklimbare bomen en kampen. Dat betekent niet dat bomen onbeklimbaar moeten worden gemaakt of dat het bouwen van kampen door kinderen moet worden verboden. Wel doet de beheerder er goed aan het gebruik op te volgen "als een goede huisvader". Een aandachtspunt daarbij is voldoende voorzorgen te nemen om ernstige risico's uit te sluiten. Dat kan bijvoorbeeld zijn:

- regelmatige inspectie van de stevigheid van takken van bomen die kennelijk met een zekere regelmaat beklommen worden;
- opruimen van manifest onveilige constructies of delen van constructies;
- eventueel ontoegankelijk maken van bomen met een groot veiligheidsrisico (bijv. sterk uitgeholde of rotte bomen), bijvoorbeeld door de onderste takken af te zagen.

Indien de beheerder zelf constructies voorziet die nadrukkelijk afgestemd zijn op kinderen en kinderspel, worden deze constructies (en hun onmiddellijke omgeving) beschouwd als een speelterrein. In zo een geval is de regelgeving voor

(vervolg op p. 132)

Beklimbare dode boom als centraal landschapsbaken (Volkspark Prater, Wenen)

Provinciaal Domein Prinsenpark, Retie

Klimboom als centraal belevingselement (Provinciaal Domein Hof van Leysen, Antwerpen)

Plateau in boomkruin vormt basis voor boomhut.

(vervolg p. 131)

veilige uitbating van speelterreinen van toepassing, met risico-analyse, onderhoudsacties, administratie... (cf. deel 1: hoofdstuk 4: Veiligheid).
Een voorbeeld: in een boomrijk deel van een groengebied heeft de beheerder één boomhut gebouwd die specifiek voorzien is voor kinderen. In een vlakbij staande boom heeft hij een klimkoord gehangen. Door deze voorzieningen (die specifiek gericht zijn op kinderen) heeft de beheerder feitelijk een speelterrein gecreëerd. Een risicoanalyse op het terrein moet dan uitmaken of elk detail van een voldoende veiligheidsniveau is. De risico-analyse zou in dit specifieke geval bijvoorbeeld kunnen uitwijzen dat de ondergrond onvoldoende valbrekend is en dat daar een preventiemaatregel moet worden voor uitgevoerd, bijvoorbeeld het voorzien van een (natuurlijke) valbrekende bodem.

Verbeeldingsgroen

Groene elementen kunnen op zich tot de verbeelding spreken door hun

- lokale historiek (bijvoorbeeld volksgeloof, legendes, lokale verhalen);
- vreemde vorm (bijvoorbeeld organische dieren- of mensenvorm, abstracte stilering);
- vreemde kleur;
- legendes geassocieerd met de soort (bijvoorbeeld vliegenzwam, maretak, vleesetende soorten...);
- wensbomen, offerbomen, kunstinstallaties met groen...

Een ontwerper kan inspelen op bestaande elementen of zélf vreemde natuurelementen creëren. Dit heeft de grootste kans van slagen indien hij of zij inspeelt op de lokale ruimtelijke context en historiek.

Gevelde boom, hagedis of gevallen man? (Provinciaal domein Vrijbroekpark, Mechelen)

Provinciaal Domein Vrieselhof, Ranst

Reuzenboom getroffen door... ? (Kruidtuin Mechelen)

Wensboom

Zelf merkwaardige bomen creëren, door meerdere bomen in één plantgat te planten.

Eetbaar groen

Ontwerpers kiezen best voor eetbaar groen. Fruitbomen, bessenstruiken, tamme kastanjebomen enz. verhogen de aantrekkingskracht van een plek. Ook boomgaarden, toegankelijke schooltuinen of volkstuintjes kunnen interessante plekken zijn voor kinderen.
Ongevallen met dodelijke afloop of met ernstige gevolgen, als gevolg van het eten van giftige planten of vruchten, komen niet vaak voor in onze streken. Niettemin is het aangewezen om giftige planten te weren uit zones waar vaak jongere kinderen spelen.[37]

Munitiegroen

Groen en natuurlijke materialen worden door kinderen vaak ingezet als reservoir voor allerlei spelletjes:
- vruchten en 'plopbessen' om mee te gooien of te schieten;
- lange vruchten voor kleine constructies;
- helikoptervruchten (esdoorn), zaaddoosjes (juffertje-in-'t-groen) en vliegpluizen (bijv. paardenbloem);
- takken en stokken als staf, bouwmateriaal, bootjes enz.;
- stenen en rotsen als bouwmateriaal, damconstructie, munitie enz.

Miniconstructies met mos, takjes en bladeren in een park (Woluwepark, Sint-Pieters-Woluwe)

Vruchten van de catalpaboom vormen interessant constructiemateriaal (niet toxisch).

Bessen en takjes verzameld onder een speeltoestel. (Leiselepark, Brugge)

Sneeuwbes (symphoricarpus) of 'plopbes' (licht toxisch)

Helikoptervrucht

Groenlabyrint en groendoolhof

Met groenvoorzieningen kan een sfeer worden gecreëerd die verwijst naar doolhoven en labyrinten. Een groot labyrint kan aanzienlijk bijdragen tot de uitstraling van een groendomein. Een doolhof prikkelt de verbeelding en lokt allerlei sociale spelletjes uit. Een groen doolhof vergt wel enige inspanningen op gebied van beheer en onderhoud. In het kader van maaibeheer kan het evenwel tijdsbesparend werken.

Diverse soorten groenlabyrinten zijn mogelijk: klassiek hagendoolhof, doolhof d.m.v. maaibeheer, doolhof in rietveld, doolhof in landscape art, doolhof in maïsveld, kunstgraslabyrint (al dan niet geïntegreerd in echt grasveld), lichtlabyrint...[38]

Klassiek hagenlabyrint in historische tuin (Brussel, Kruidtuin)

Groenlabyrint door maaibeheer (Sobieskipark, Brussel)

Groenlabyrint in rietzone (Provinciaal Domein Puyenbroeck, Wachtebeke)

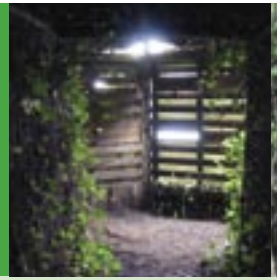
Avontuurlijke kijkhut

In natuurreservaten worden soms observatiehutten voorzien. Dit zijn kansen om avontuurlijke uitkijkpunten voor natuurbeleving te creëren. Ontdekkingen kunnen doen in de natuur is op zich al een belevenis. Zien en zelf niet gezien worden (bespieden) spreekt tot de verbeelding. De vormgeving van observatiehutten, die vaak getypeerd wordt door een grote natuurlijkheid en maximale integratie in het landschap, kan een heel avontuurlijke sfeer oproepen, die ruimte geeft aan verbeeldingsspel.

Verticale tuinen

Oude muren vormen vaak eigen biotopen, met zacht mos, slingerende klimplanten, kleine kruidachtigen en wriemeldieren. Meer dan volwassenen hebben kinderen oog voor deze plant- en dierenvariëteiten. Kinderen houden er ook van om al wandelend een muur aan te raken en (al dan niet met behulp van een stok of voorwerp) de textuur te betasten. In sterk verstedelijkte omgevingen kan het idee van verticale tuinen (constructies voor klimplanten, moestuinbakken, muren met los metselwerk enz.) tegemoetkomen aan de nood aan groen. Deze experimenten hebben grote potentie voor kinderen.

Ook kijkhutten kunnen spannende plekken zijn. (Provinciedomein Bergelen, Wevelgem)

Avontuurlijke gang met veel begroeiing als toegang tot kijkhut (Provinciedomein Bergelen, Wevelgem)

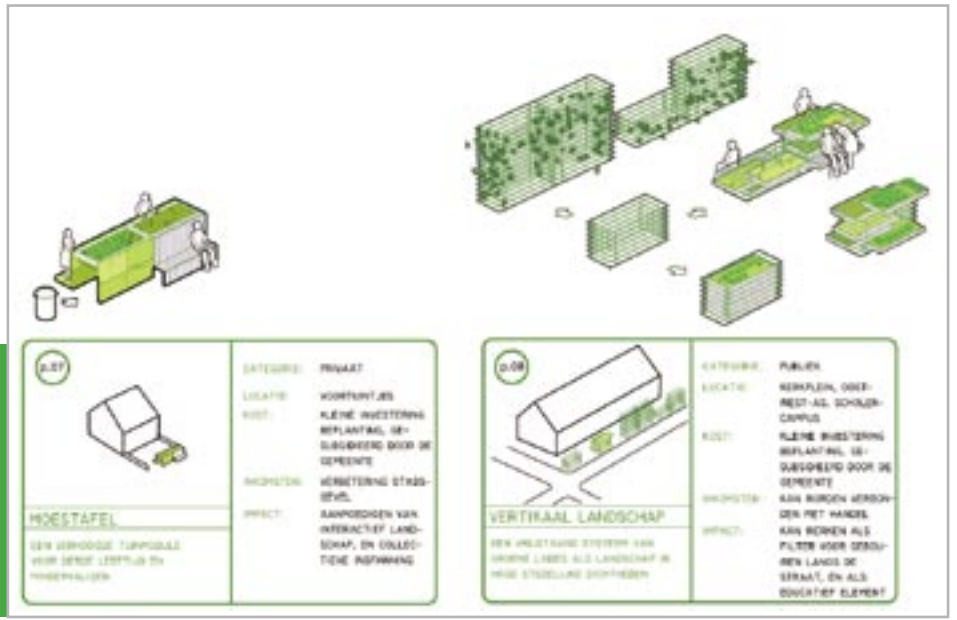
Provinciaal Zeebos, Blankenberge (Provincie West-Vlaanderen)

Foto Ronny Galloo © Provincie West-Vlaanderen

Verticale tuinen

>
Project: *Windows to the Garden*. Beeldkwaliteitsplan Centrum Bonheiden
Auteurs: Derman Verbakel Architecture & Ward Verbakel Architect
Opdrachtgever: Gemeente Bonheiden

Speelzone, speelbos

Speelzones en speelbossen zijn de meest evidente plekken om uitgesproken kindgerichte ruimtes te realiseren. Zoals hierboven meermaals gesteld, zijn er heel wat aandachtspunten voor uitbouw van speelzones en speelbossen:

- het gewenste schaalniveau vs. de potentie van de groene ruimte (zie 3.2.);
- de inplanting en plaats binnen een speelweefsel en groen netwerk (zie 3.3.);
- de afbakening via sectorale plannen (3.4.);
- toegankelijkheid (3.5.);
- ontwerp en inrichting (3.6.).

De uitbouw van speelzones en speelbossen vergt dus een aantal doordachte keuzes en vaak ook ruimtelijke of beleidsmatige acties.

HOOFDSTUK 4

Kindgerichte waterstructuur

4.1. Beleefbaar en speels water
4.2. Kindgerichte planning van een blauw netwerk
4.3. Kindgerichte bestemmingsvoorschriften voor water en waterrijke gebieden
4.4. Toegankelijkheid van water voor kinderen
4.5. Types kindgerichte waterelementen
4.6. Veiligheidsvoorzorgen en -aandachtspunten

Waterelementen hebben grote potentie om belevingsvol en bespeelbaar te worden uitgebouwd (4.1.). Dit is aan de orde op elk planningsniveau: van planning tot ontwerp en beheer. Hieronder worden enkele illustraties van kindgerichte planning gegeven (4.2.) met daarna ook typevoorbeelden van bestemmingsvoorschriften voor waterrijke gebieden (4.3.) en mogelijke maatregelen om aan de toegankelijkheid te werken (4.4). Daarna worden enkele types van belevingsgerichte en bespeelbare waterelementen getoond als inspiratie voor ontwerp en inrichting (4.5.). Veiligheid is hierbij steeds een randvoorwaarde en een uitdrukkelijk aandachtspunt (4.6.).

4.1. Beleefbaar en speels water

Water heeft van oudsher een hoge belevingswaarde. Traagstromend water wordt als rustgevend ervaren en mensen kunnen geboeid kijken naar snelstromend water. Soms staat **passief beleven** (kijken, luisteren) centraal in een ontwerp. En alhoewel ook kinderen en jongeren dit interessant vinden, wordt de beleving intenser naarmate de waterpartijen of waterstromen meer toegankelijk zijn.

De mogelijkheid om water aan te raken en te manipuleren – **'grijpbaar' water** – vergroot in sterke mate de aantrekkingskracht. Kinderen proberen het water te voelen (de sterkte van de straal, de temperatuur...), ze onderzoeken of iets blijft drijven, ze trachten de waterspiegel te beroeren, het effect van golven te zien en – finaal – de andere nat te spatten. Dit kan alleen indien de waterpartij of de waterstraal bereikbaar en grijpbaar zijn. Vooral bij warm weer zoeken kinderen én volwassenen water op: dan proberen zij het water met hun hele lichaam te voelen. Fonteinen en echte waterspeelplaatsen spelen hier optimaal op in.

Kinderen combineren ook andere materialen en objecten met water. Ze houden ervan om steentjes, papier, bladeren, blikjes of stokjes aan te voeren naar een waterstroom. Zo ervaren ze wat drijft, zinkt, waterstromen

Van kijkwater... (Warandepark, Brussel)

naar grijpwater... (Belliardstraat, Brussel)

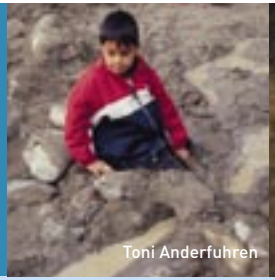
naar speelwater... (FEZ Berlijn)

opwekt of tegenhoudt. De onmiddellijke omgeving wordt dan een reservoir voor waterspeeltuigen en een bron voor waterplezier. In eerste instantie is de bodemafwerking van de onmiddellijke omgeving van de waterpartij belangrijk. Losse materialen bieden meer speelkansen (zand, losse stenen...). Ook de groenelementen (bladeren, vruchten, dennennaalden, takjes) of zelfs afval (bekertjes, friscostokjes...) zijn speelattributen in potentie. In een goed waterontwerp worden er dus relaties gelegd tussen water en omgeving. Deze relatie dient uiteraard ook vanuit een beheers- en onderhoudsstandpunt te worden beschouwd.

Een basiskenmerk van water is ook de **veelvormigheid**: naargelang de omstandigheden (weer, getijden enz.) kan water diverse vormen aannemen en andere eigenschappen hebben. Water is er in de vorm van ijs, sneeuw, modder, waterstraal, druppel, sproeinevel, mist... Het weer, de seizoenen en eventueel ook de getijdenwerking zorgen voor natuurlijke variatie. Het tijdelijke karakter van bepaalde effecten (sneeuw, ijs, insijpelend water), kan voor extra intensiteit zorgen in het spel. Een ontwerp kan hierop anticiperen en inspelen: hellingen zijn slee- of glijplaatsen bij sneeuwweer, ondiepe waterpartijen kunnen in de winter uitgroeien tot natuurlijke schaatsplekken enz.

naar kliederwater...

Toni Anderfuhren

Michel Gerits

Verschillende vormen van waterbeleving

4.2. Kindgerichte planning van een blauw netwerk

Omgaan met water en overstromingen is de laatste jaren een expliciete plannings- en ontwerpopgave geworden. In woonomgevingen wordt waterbeheersing **vaak als een probleem** gezien. Water houdt echter ook talrijke **potenties** in om de beleefbaarheid en de bespeelbaarheid van een gebied te verhogen. De verplichte aanleg van "infiltratievoorzieningen" of de inrichting van overstromingsgebieden[39] bieden potenties om creatief met water om te gaan. Vooraleer het water in regenputten of infiltratiegebieden verdwijnt, kan het worden ingezet om omgevingen aantrekkelijker te maken voor kinderen. Zo wordt van een last een deugd gemaakt.

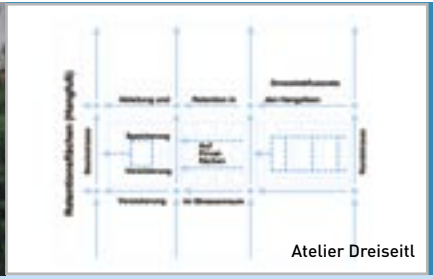
Op planningsniveau kan men de publieke ruimte enten op een *waterstructuur* of *waternetwerk*. Dergelijk *blauw netwerk* bevat puntvormige en lijnvormige waterelementen.

- **Waterpunten** zoals waterpoelen, vijvers, bassins, drassige zones, overstromingsgebieden, infiltratiezones, gebieden voor waterrecreatie kunnen interessante verblijfs- of passageplekken worden voor kinderen.
- Lijnvormige **waterstructuren** kunnen voor kinderen enerzijds een barrière-effect hebben (fysieke of mentale grens). De hoeveelheid bruggen en de overspringbaarheid (al dan niet via stapstenen) zijn vanuit dit opzicht belangrijk. Waterlijnen kunnen anderzijds

Waterbeheersing ingezet als speels belevingselement bij de ontwikkeling van een woongebied. (Kronsberg, Hannover, Atelier Dreiseitl)

Atelier Dreiseitl

Atelier Dreiseitl

Atelier Dreiseitl

ook verbindend werken. Valleien vormen vaak de ruggengraat van een blauwgroen netwerk dat de publieke ruimte tot één geheel maakt. Een beek- of jaagpad kan bijvoorbeeld een belangrijke functionele en recreatieve trage wegverbinding zijn voor kinderen.

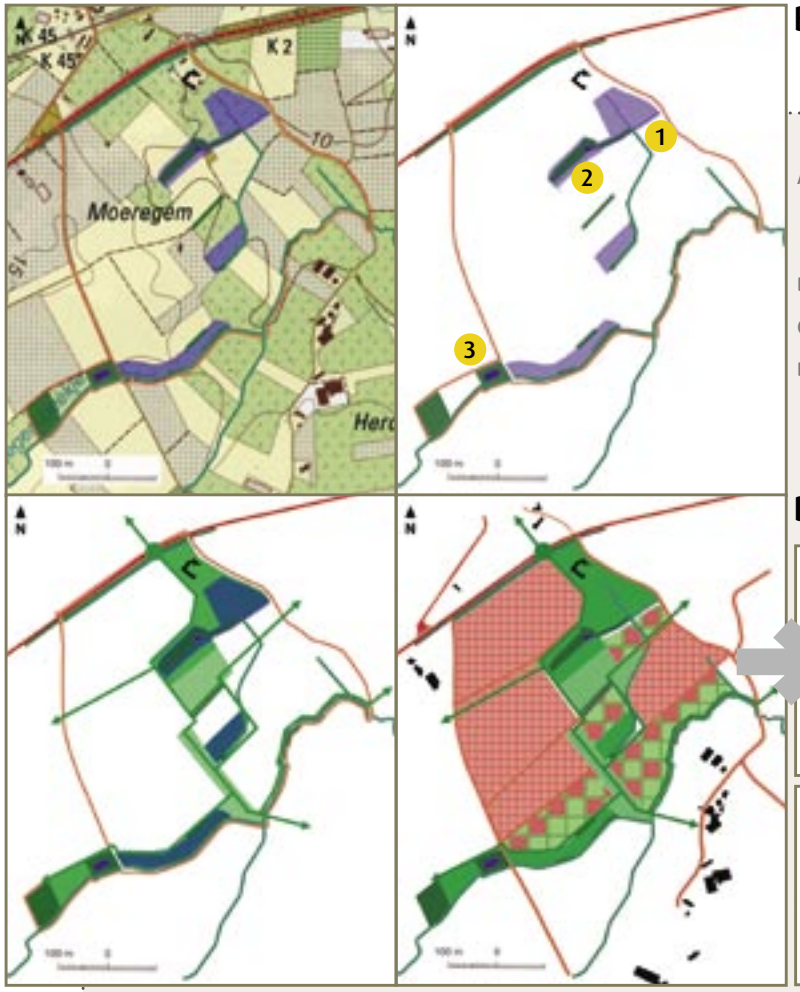
Bij de uittekening van een speelweefsel is het nuttig om, samen met gebruikers, de **mentale waterstructuur** in beeld te brengen. Dit kan helpen om een zicht te krijgen op de knelpunten (barrièrewerking, gevaarlijk geachte gebieden) en de potenties (water dat reeds betekenis heeft of zou kunnen hebben).

De hier volgende ontwerpfragmenten illustreren hoe een blauw netwerk de basis kan vormen voor planning van de publieke ruimte en de planning van een speelweefsel. De volledige ontwerpen van de laatste twee case studies (RUP Papenhof en Neerbeekvallei Bisschegem) worden in Deel 4 uitgebreid gepresenteerd als casestudies. Daarin wordt de opbouw van de plannen verder toegelicht.

CASE 1: Woonuitbreidingsgebied Wetteren

Op basis van observaties en gerichte gesprekjes met kinderen werden waterrijke plekken met belevingspotentie voor kinderen gedetecteerd. Het betrof vooral kleine landschapselementen, die in de uitwerking van het ontwerp gezien werden als ankerplaatsen waarop het publieke ruimtenetwerk verder werd uitgebouwd.
Aangezien waterrijke gronden sowieso beter onbebouwd blijven (watertoets), werden de waterrijke plekken opgenomen in een groen fiets- en voetgangersnetwerk doorheen de verkaveling. Het wonen werd, in de geest van *amfibisch wonen,* op het water gericht. Op die manier konden de bestaande belevings- en speelpotenties van water worden bewaard, zelfs in een ontwerp voor een woningdichtheid van +20 woningen/ha.

(vervolg op p. 142)

(vervolg p. 141)

A Fragment uit de topografische kaart nr. 22/7 noord met toelating A2239 van het Nationaal Geografisch Instituut, T 02 620 82 62 met eigen aanduiding van waterrijke gebieden.
B Waterrijke zones met belevingspotentie voor kinderen.
C Het netwerk van trage wegen wordt geënt op de groen-blauwe structuur.
D De bebouwing wordt gestructureerd door het publieke ruimtenetwerk.

Schets geïnspireerd op ontwerp Atelier Dreiseitl

CASE 2: RUP Papenhof

Fris in het landschap en Werkplaats voor Architectuur i.o.v. Stad Mechelen

Een 'groenblauwe slinger' vormt het uitgangspunt voor structurering van een woonuitbreidingsgebied. De woningen worden opgebouwd rond deze centrale publieke ruimte.

CASE 3: Neerbeekvallei Bissegem (Kortrijk)

Door herwaardering van de Neerbeekvallei, een zijrivier van de Leie, is de publieke ruimte in de dorpskern van Bissegem gaandeweg versterkt. Gedurende meerdere jaren is door het Kortrijkse Stadsbestuur aan de toegankelijkheid gewerkt, waardoor de binnengebieden stroomopwaarts zijn opengesteld. De groenblauwe structuur van de Neerbeekvallei is nu drager van een speelweide (1), speelplein (2), jeugdlokalen met speelbosje (5), recente wandelverbinding (6) naar de monding van de Neerbeek (7). Het ontmoetingscentrum (3) en de jeugdbibliotheek (4) zijn aanliggend aan deze centrale groene as. De Neerbeek en het nieuwe wandelpad lopen verder door naar de Leievallei. Hier sluit de verbinding verder aan op het jaagpad (8), een bovenlokale zachte wegverbinding richting Kortrijk en Menen. In dit valleigebied zijn water, reliëf en groen belangrijke belevingselementen.

Bron: Fragment uit de topografische kaart nr. 29/1 Zuid met toelating A2239 van het Nationaal Geografisch Instituut, T 02 620 82 62 met eigen aanduiding van groenblauwe structuur.

4.3. Kindgerichte bestemmingsvoorschriften voor water en waterrijke gebieden

Indien zeer strak toegepast kunnen stedenbouwkundige voorschriften, de watertoets en het waterbeleid (cf. voetnoot in 4.2.) worden aangewend om allerlei constructies te weren in watergevoelige gebieden en overstromingsgebieden. Met het oog op kindgerichtheid is dit tegelijk een bedreiging én een opportuniteit.

- Een bouwverbod opnemen in de RUP-voorschriften voor overstromings-, vallei- of waterwinningsgebieden kan positief zijn om water te herwaarderen en om de publieke ruimte te vrijwaren van bebouwing. Om privatisering van oevers tegen te gaan kan bijvoorbeeld ook worden bepaald om "tuinen met particulier karakter" niet toe te laten nabij de waterloop.
- Anderzijds kan een absoluut bouwverbod een belemmering betekenen voor een kindgerichte uitbouw. Een strak toegepast algemeen bouwverbod kan het realiseren van belevings- en kindgerichte constructies (zoals een vlonder, ponton en de vele andere voorbeelden die in 4.5. worden voorgesteld) onmogelijk maken.

Vanuit het oogmerk van kindgerichtheid kunnen drie houdingen worden aangenomen ten aanzien van bestemmingsvoorschriften voor waterlopen en waterrijke gebieden.

1. Ten eerste kunnen er **uitzonderingen** worden gemaakt t.a.v. zo'n streng toegepast algemeen bouwverbod.

In de voorschriften worden dan welbepaalde constructies, zoals "constructies voor actieve water- en groenbeleving" of "constructies met een meerwaarde voor de parksfeer, water- en groenbeleving" expliciet toegelaten. Er kan in de voorschriften ook uitdrukkelijk worden vermeld dat "speeltoestellen" (al dan niet "met een natuurlijk en avontuurlijk karakter") of "bespeelbare natuurelementen" kunnen worden toegelaten. In de kaderteksten hieronder zijn enkele voorbeelden te vinden.

Voorbeeld 1:
Rond kleine waterlopen wordt in de regel een zone van 5 meter vrijgehouden voor beheer en vlot onderhoud van de beek. Voor bruggen en fietsverbindingen wordt echter vaak een uitzondering gemaakt. Zoals in onderstaand bestemmingsvoorschrift kan deze uitzondering in principe ook worden gemaakt voor constructies die de belevings- en speelwaarde verhogen.
"Aan weerszijde van de waterloop dient 5 m vrij te worden gehouden van elke bebouwing en niet-overrijdbare beplanting in functie van het onderhoud van de beek. De waterloop kan vrij meanderen binnen de aangeduide zone. Bebouwing is niet toegelaten. Waar grafisch aan-

gegeven is de aanleg van voetwegen toegelaten volgens de eerder vermelde voorschriften voor voetwegen. Ook bruggen, vlonders en constructies voor actieve water- en groenbeleving evenals speeltoestellen met een natuurlijk en avontuurlijk karakter zijn toegelaten onder voorwaarde dat ze de goede aanleg en ordening niet schaden en geen grote hinder vormen voor het onderhoud van de waterloop."
Indien nodig kan hier nog verder worden gespecificeerd dat pas toelating kan worden gegeven "mits voorafgaande machtiging van de bevoegde overheid".

Voorbeeld 2:
In natuur- en natuurverwevingsgebieden staan natuurwaarden voorop. Natuurtechnische milieubouw wordt evenwel vaak toegelaten. Deze milieubouwtechnische ingrepen kunnen tegelijk ook beleefbaar en bespeelbaar zijn. Rietvelden, wilgenstruwelen en drassige stukken zijn immers interessant voor kinderen. Dit kan, zoals in onderstaand voorbeeld, in de bestemmingsvoorschriften worden geëxpliciteerd.
"Bestemming: Het gebied aangeduid als "zone voor ecologisch verbindingsgebied", is bestemd voor de aanleg en beheer van groengebied met bijzondere aandacht voor de oevervegetatie en een langzaam verkeerverbinding. Deze zone is bestemd in functie van de verbinding voor langzaam verkeer, de waterbeheersing, natuur- en waterbeleving.
Inrichting: De uitgravingen van retentiezones en het creëren van oevers dienen overeen te stemmen met zachte landschappelijke overgangen en de goede praktijk voor de aanleg van natuurvriendelijke oevers. De aanleg van terreinverhogingen en dijken wordt tot het minimum beperkt waarbij strakke taluds worden vermeden. De bouw van technische constructies zoals verbindings- en uitstroomconstructies, in functie van de waterbeheersing, zijn toegelaten. Bebouwing niet in functie van de waterbeheersing, natuur- en waterbeleving zijn niet toegelaten binnen deze zone."

2. Een tweede mogelijkheid is om in **algemene termen te spreken over "aanleg" en "opwaardering"** van de waterloop.

In een RUP voor een woonkern vonden wij onderstaande omschrijving, die heel wat ruimte laat voor inbreng van constructies voor waterbeleving.
" Hoofdbestemming: waterloop. De bestaande en plaatselijke waterloop wordt opgewaardeerd en aangelegd. "
Het nadeel van dergelijke vage omschrijving is dat die geen garanties biedt tegen privatisering van de waterboorden.

3. Ten derde **kunnen de bestemmingsvoorschriften worden gedifferentieerd** volgens verschillende deelzones, in plaats van te streven naar één algemeen voorschrift voor waterlopen en beekvalleien.

Dergelijke differentiatie is bijvoorbeeld een uitgangspunt geweest voor opmaak van de stedenbouwkundige voorschriften voor het **RUP Papenhof** (ontwerp van Fris in het Landschap en Werkplaats voor Architectuur i.o.v. Stad Mechelen).
- In dit RUP wordt de "aanleg van speelpleintjes op wijkniveau" in bepaalde waterrijke zones van de groen-blauwe natuurslinger toegestaan, met name in de ravotweide en parkzone.
- In het speelbos worden "eenvoudige natuurlijke spelconstructies" en "spelen door georganiseerde jeugdgroeperingen te allen tijde toegestaan".
- In een "zone voor natuurrijke ontwikkeling" (verbinding naar Vrouwvlietvallei ten noorden van het gebied) is echter een "absoluut bouwverbod" ingesteld, dat ook geldt voor speelruimte en jeugdvoorzieningen.

(zie ook de bespreking als casestudy in deel 4)

4.4. Toegankelijkheid van water voor kinderen

In de praktijk kan de toegankelijkheid van water door allerlei factoren worden beperkt. Nochtans wordt het binnen het *Harmonisch park- en groenbeheer* van de Vlaamse overheid "aanbevolen om minstens twee derden van de oevers beschikbaar te stellen voor het publiek", mits in acht nemen van de plaatselijke situatie[40]. Er zijn verschillende strategieën denkbaar om te werken aan een hogere toegankelijkheid van water.

Privatisering van oevers

Mogelijke beperkingen	> Mogelijke oplossingen
- Fysieke barrières: Water is vaak fysiek onbereikbaar door: • te hoge oevers of kaaien; • oeverbegroeiing; • drassige bodem; • bebouwing.	> Wegwerken van fysieke barrières door beheer en ruimtelijke ingrepen: • ontsluiten van oevers van waterlopen en poelen; • wegnemen van de onderbegroeiing op bepaalde plaatsen, maaibeheer... • drainage, knuppelpad of plateau ter hoogte van interessante plaatsen; • doorsteken maken, slopen van gebouwen en constructies...
- Mentale en sociale barrières: Ouders laten (vooral jonge) kinderen niet graag in de buurt van water spelen omwille van de veiligheidsrisico's. Vaak is de inschatting subjectief: sommige soorten water worden als gevaarlijk beschouwd, andere niet. Kinderen zélf zijn vaak zeer ondernemend en verkennen graag waterrijke gebieden, zelfs indien hun ouders dit hebben verboden.	> Uitbouw en promotie van waterboorden als verblijfs- of passageplek > Uitdrukkelijke veiligheidsmaatregelen (Zie 4.6. Veiligheidsvoorzorgen). > Maatregelen voor toezicht
- Juridische beperkingen: (zie ook 4.3.) • watertoets en overstromingsgebieden; • in functie van het beheer van waterlopen worden vaak regels en voorschriften ingesteld (bijv. bouwvrije stroken voor oeverbeheer); • bosbeheer- en natuurinrichtingsplannen.	> Wegwerken van juridische beperkingen onder meer ook door belangenverdediging in planningsprocessen
- Eigendomsstructuur en privatisering van waterkanten: • Wonen aan het water is tegenwoordig erg in trek. Projectontwikkelaars spelen hierop in, waardoor de publieke ruimte in de buurt van water in gevaar kan komen (fysieke en mentale ontoegankelijkheid). • Rivierboorden worden soms toegeëigend door watersportclubs, yachtclubs enz. • Bij bevaarbare waterlopen is het economisch belang niet te onderschatten. Overslag van goederen is moeilijk te verzoenen met andere activiteiten. • Poelen, beken en vijvers liggen vaak in landbouwgebied en zijn fysisch (prikkeldraad) en mentaal (eigenaar die geen spelende kinderen toelaat) soms moeilijk bereikbaar.	> Verwerven van private gronden, voorkomen van privatisering, o.a. door: • waken over het publieke karakter bij planningsprocessen of bij de toekenning van stedenbouwkundige vergunningen; • waterboorden uitdrukkelijk ontsluiten, vormgeven en programmeren als publieke ruimte; • verwerving eigendom of vruchtgebruik, bijv. via voorkoop, onteigening, overeenkomst enz. > Streven naar een minimale kostprijs voor waterrecreatie en wonen aan het water.

4.5. Types kindgerichte waterelementen

Sommige ruimtelijke elementen bieden grote potenties om water meer zichtbaar, beleefbaar en bespeelbaar te maken. Het zijn vaak elementen en constructies die een relatie leggen tussen water en land.

brug, vlonder, ponton, waterweg, stapsteen, over water lopen

Bruggen zijn tegelijk doorgangs- en verblijfsruimtes. Bruggen dienen voor kinderen functioneel te zijn: ze zijn belangrijk om voorzieningen voor kinderen beter bereikbaar te maken en om barrières in het speelweefsel aan te pakken. Maar voor kinderen is ook het verblijfskarakter op bruggen vaak heel sterk. Het zijn op zijn minst *passageplekken*, plekken waar je onderweg even blijft hangen om te blijven kijken, je hand in het water te steken, alle soorten bootjes te water te laten... Ook hangplekken van tieners zijn vaak nabij bruggen te vinden. Daar wordt afgesproken of blijft men hangen, vooraleer een eigen weg op te gaan.

Tegelijk doorgangs- en verblijfsplek (St.-Bonifatiusbrug, Brugge)

Westerpark, Amsterdam

Speelbrug

Foto: Spereco BV

Tuinen van de Bloemist, Laken (BIM)

Detailontwerp Waterpoort West-Vleteren (Vectris i.o.v. Gemeente Vleteren)

Bruggen zijn er in vele vormen en soorten. Interessant voor kinderen zijn onder meer:
- bruggen met zitelementen of uitkijkpost (accentueren van het verblijfskarakter);
- laaghangende bruggen, vlonders, waterweg, knuppelweg (water binnen handbereik);
- bruggen zonder reling of balustrade bij ondiep water (< 30 cm);
- beweegbare en manipuleerbare bruggen (ophaalbrug, hangbrug);
- drijvende en wiebelende brugelementen: pontons, hangbruggen;
- stapstenen, looplijnen, oversteekplaatsen met zeer ondiep water (over het water springen en lopen);
- echte speelbruggen.

Blote voetenpad, Groningen

Blote voetenpad, Groningen

HV Fransen (NL)

Blote voetenpad, Groningen

HV Fransen (NL)

Blote voetenpad, Groningen

HV Fransen (NL)

Parc André Citroën, Parijs

Michel Gerits

Op enkele van de stapstenen wordt een sproeier geactiveerd. (Irrgarten, Schönbrunn, Wenen)

Stapstenen en looplijnen in het water

Burggraaf Frimoutpark (Poperinge)

Oosterpark, Amsterdam

Drijvend Dijlepad in het historische centrum van Mechelen (Secchi en Vigano)

Koning Boudewijnpark, Jette, BIM

Wiebelende waterweg

Vlonder (Burggraaf Frimoutpark Poperinge)

Koning Boudewijnpark Jette, BIM

overzet, veer, trekvlot, kabelpont, schip

Bij varen en drijven is water heel dichtbij en beleefbaar. Een oversteek met een overzet- of veerboot (bijv. langs toeristische routes of bij grote rivieren) of een rondvaart zijn daarom steeds een belevenis. Ook grotere boten, in het bijzonder historische schepen, oorlogsbodems of duikboten prikkelen de verbeelding.
Een trekvlot heeft tevens het aspect van interactiviteit. De gebruiker kan de richting en snelheid van een trekvlot zelf bepalen, terwijl de bewegingsvrijheid relatief beperkt is.

Abel Tasmanpad, Groningen

HV Fransen (NL)

Spereco BV

Bron: Wikipedia

Onder water varen spreekt tot de verbeelding. (Russische duikboot, Seafront, Zeebrugge)

moeras, wadi, droge gracht

Drassige zones houden een element van uitdaging in: hoe bereik ik de overkant zonder nat te worden? Enkele ondiepe plassen met moerasvegetatie kunnen al snel het beeld van een spannend moeras oproepen. In het kader van integraal waterbeheer kunnen infiltratievoorzieningen, waterbuffergebieden en gebieden voor waterretentie of wadi (Water Drainage en Infiltratie) een beleefbaar en uitdagend (speel)landschap vormen voor kinderen. Er kan ook worden gedacht aan paalconstructies, droge grachten verweven in de woonomgeving, stapstenen enz.

bespeelbare waterdoorlatende bodem

Bij bespeelbare ruimtes is het niet zo moeilijk om waterdoorlatende ondergrond en constructies te voorzien:

- waterdoorlatende valbodems: zand, kiezel, houtsnippers, steenslag, grasmat...
- ook stenige oppervlakten, die vaak heel geschikt zijn voor balspel, skate, krijten enz. kunnen waterdoorlatend zijn: waterdoorlatende klinkers, poreuze betonstraatsteen, waterdoorlatend asfalt. Grasdallen en klinkers met zeer brede voegen, oplossingen die vaak worden toegepast vanuit waterbeheer, zijn minder geschikt voor dit soort spel.

Wadi nabij woongebied (Monnikhuizen, Arnhem)

Fris in het Landschap

Greppel naar wadi (Monnikhuizen, Arnhem)

Fris in het Landschap

Droge gracht in woonomgevng (Kronnsberg Hannover)

Atelier Dreiseitl

Waterdoorlatende bodems

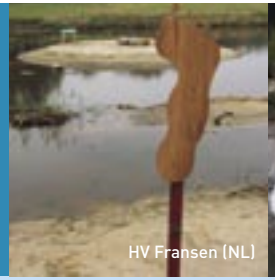
Toni Anderfuhren

eiland, schiereiland

Het idee van op een eiland te zitten werkt sterk tot de verbeelding. Het roept een sfeer op van ontdekkingsreizen, overleven, natuur, alleen op de wereld zijn... Via een beweegbare brug, trekvlot, stapsteensysteem of vlonderpad (cf. *supra*) kan de toegang tot een écht eiland geregeld worden. Maar ook door zeer ondiepe of smalle waterzones te voorzien, wordt een eiland bereikbaar; kinderen hebben er graag een natte schoen voor over. Om te voorkomen dat een eiland niet al te sterk door één groep kinderen gedomineerd wordt, voorziet men best meerdere van die zones of bruggen. Zo wordt het moeilijker om een eiland te monopoliseren.

Ook een schiereiland (of eiland met een vaste brugconstructie) is interessant. Indien de landbrug smal is, blijft een schiereiland de illusie geven van een écht eiland. Variaties in de waterstand (getijden, seizoensverschillen, overstromingsgebieden) kunnen ervoor zorgen dat eilanden of schiereilanden tijdelijke fenomenen zijn. Zelfs wanneer de omringende zones tijdelijk droger liggen kan het eilandidee een rol blijven spelen in het spel. Heuvels omringd door riet of moerasplanten, met een minimum aan water, blijven sowieso het idee van een eiland uitstralen.

Blote voetenpad (Groningen)

HV Fransen (NL)

Spereco BV

Provinciaal Zeebos, Blankenberge

Foto Ronny Galloo © Provincie West-Vlaanderen

Provinciaal Zeebos, Blankenberge

Foto Ronny Galloo © Provincie West-Vlaanderen

fontein, drinkfontein, waterspuwers

In historische pleinontwerpen kregen fonteinen en drinkfonteinen een prominente plaats. Nog steeds oefenen ze een aantrekkingskracht uit op mensen, in het bijzonder kinderen. Zeker bij warm weer en in een stenige omgeving wordt er dikwijls rond fonteinen gespeeld. Een rijke historiek en kunstige uitwerking geven extra betekenis aan het water. In die mate zelfs dat volwassenen bijvoorbeeld muntjes gooien in fonteinen. Voor kinderen én toeristen is dit een belevenis.

Door hun actieve beweging en kleine koopkracht zijn kinderen dikwijls vragende partij voor drinkfonteinen. De maatgeving is hierbij belangrijk: een drinkfontein moet afgestemd worden op hun hoogte. Fonteinen en drinkfonteinen kunnen ook een grote rol spelen nabij speelplekken. Kinderen zijn bereid om water enkele tientallen meter te transporteren naar hun experimenteerplek. Voor het inbrengen van waterpunten is dan wel vereist dat die voldoende zichtbaar zijn. Een drinkfontein met een toegankelijk waterreservoir en een speels uit-

Waterspuwer, Wenen

Historische drinkfontein (Piazza della Rotonda, Rome)

Hedendaagse vormgeving (Parc André Citroën, Parijs)

Plaatsing en vormgeving accentueren de aanwezigheid van water. (Schwarzenbergplatz, Wenen)

Drinkfontein met drinkbakje voor honden, maar niet op maat van kinderen (Binnenstad Wenen)

Bepaalde waterpunten ontworpen voor speelruimtes zijn inzetbaar in de publieke ruimte.

gewerkte watermond zal actief gebruik van water suggereren. Op het idee van waterspuwers bestaan talrijke variaties, van historiserend tot hedendaags. Ze vestigen extra aandacht op de aanwezigheid van water.

kaai- en oeververlaging

In vele steden worden zogenaamde 'waterfrontprojecten' ontwikkeld. Dit biedt kansen om kaaimuren te ontwikkelen als publieke ruimte. Door verlaging van de oevers wordt het contact met het water directer gemaakt. Dit kan ook refereren aan het verleden (historische laad- en losplekken). Minder steile hellingen of het vermijden van het *kaaimuureffect* verhogen bovendien de veiligheid: eventuele drenkelingen raken beter op het droge. Oevers minder steil maken (al dan niet trapsgewijs) verhoogt bovendien de capaciteit om water te bergen, wat ook vanuit waterbeheer een interessant gegeven is.

Willebroekkaai, Brussel

Reien ter hoogte van Gruuthusemuseum, Brugge

Provinciaal Groendomein Vrijbroekpark, Mechelen

Île de la cité, Parijs

dam, sluizen, barrage, waterval, watermolen, waterspiraal

Dammen, sluizen en barrages zijn systemen om waterstromen te beheersen. Op geschikte plekken (versmallingen, traagstromende stukken, bestaande barrages) beginnen kinderen hiermee spontaan te experimenteren. Bij kleine waterstromen gebruiken ze hun handen of takjes. Bij grotere waterstromen brengen ze vaak grotere takken, modder en zelfs grote keien aan. Onderdelen van waterspeelplaatsen kunnen in de publieke ruimte worden ingezet, eventueel refererend aan waterbeheersing en de historiek van een plek.

Bemalingsmolens, watermolens of waterspiralen kunnen belangrijke bakens zijn in een historisch landschap: ze duiden op menselijk ingrijpen in de waterbeheersing. Door de beweging en mechaniek zijn het ook interessante objecten om in werking te zien. Indien kinderen actief kunnen ingrijpen in het mechanisch proces (bijv. aan- of afzetten, waterstroom beheersen), kunnen ze de werking ook beter begrijpen. Dit gegeven kan in de publieke ruimte of in waterspeelplaatsen worden toegepast.

Provinciaal Groendomein Prinsenpark, Antwerpen

Elementen uit waterspeelplaatsen kunnen ook in de publieke ruimte worden ingezet.

Heiner-Metzgerplatz, Neu Ulm (Atelier Dreiseitl)

Burggraaf Frimoutpark, Poperinge

Waterrad aangedreven door kinderen

Jan Pillen

Spereco BV

H. De Vries

Spereco BV

ondergronds water, waterput, grot, ruisend water

De ondergrond van een stad omvat vaak een reusachtig riolenstelsel en verborgen waterlopen. Dit water kan opnieuw beleefbaar worden gemaakt. Diverse mogelijkheden dienen zich aan.

- In een aantal grote steden haalt men ondergrondse waterlopen weer echt naar de oppervlakte (bijv. Melaan in Mechelen).
- Indien dit niet haalbaar is, kan het idee van ondergrondse waterstromen ook bovengronds worden geëvoceerd door een ondiep bekken.
- Sommige ondergrondse waterstromen kan men niet

alleen zichtbaar maken, maar ook hoorbaar. Het geluid van stromend of druppelend water kan akoestisch worden versterkt, zodat het bovengronds te horen is.
- In grote steden zoals Parijs en Brussel bestaan heuse rioolmusea. Delen van het riolenstelsel zijn dan te bezichtigen.
- Waterputten zijn zichtbare tekenen dat er diep in de grond water te vinden is. De diepte van dergelijke putten is vaak een mysterie en het idee van vergeetputten of onderaardse gangen leeft sterk bij kinderen. In de omgeving van een waterput kan een ontwerper echte of valse *clues* geven voor allerlei raadsels of legenden. Ook de echo is een sterk belevingselement.

Uiteraard dienen putten en ondergrondse stelsels voldoende te worden beveiligd. In het beheer moet ook worden voorzien dat er geen voorwerpen in de put zullen belanden.

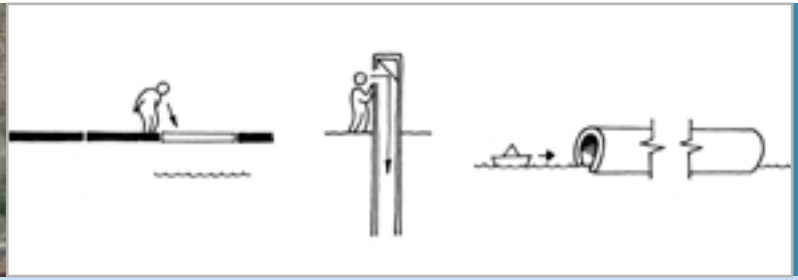
Grijpbaar water is tegelijk evocatie van ondergrondse Zenne. (Oude Graanmarkt, Brussel)

Waterput of vergeetput? (Gruuthusemuseum, Brugge)

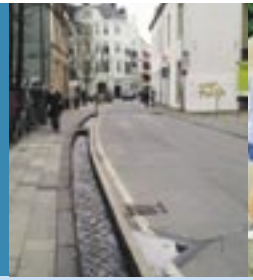
Beleefbaar ondergronds water

waterspeelplaats

Bij waterspeelplaatsen wordt water uitdrukkelijk als spelelement ingebracht in speelterreinen. Een goede waterspeelplaats is gegarandeerd een succesnummer. Omwille van het specifieke beheer (zie ook 4.6. Veiligheidsvoorzorgen), zijn echte waterspeelplaatsen vooral geschikt voor bovenlokale speelterreinen of recreatiegebieden. Op buurt- of straatniveau kiest men eerder voor informele waterspeelaanleidingen, zoals voorzieningen voor bovengrondse afvoer van regenwater: beken, plassen, goten, wadi enz. (zie hoger) of een eenvoudig waterpunt (waterkraantje aan een gebouw, drinkfontein, waterspuwers enz.).

Bovengrondse goot als informele waterspeelvoorziening (Aken).

Zand-waterspeelplaats, inzetbaar in speelruimtes van wijk- of gemeentelijk niveau.

Spereco BV

Deze historische waterspeelplaats (jaren dertig, een ontwerp van Jacoba Mulder i.s.m. Aldo Van Eyck) functioneert nog steeds heel goed.

Waterspeelplaats die in parken of stedelijke pleinen kan worden ingezet.

© eibe Benelux B.V.

"Waterpark", inspelend op de Deltawerken. De waterspeelplaats Waterland is één van de grootste attracties. (Neeltje Jans)

Ente Breed

4.6. Veiligheidsvoorzorgen en -aandachtspunten

Wie "water en kinderen" hoort, wordt al snel geconfronteerd met het veiligheidsthema. Aan water zijn inderdaad reële risico's verbonden, vooral voor jongere kinderen (peuters en kleuters). Oudere kinderen (bijvoorbeeld vanaf lagere school) komen vaker met water in contact dan hun ouders vermoeden. Hoe meer vertrouwd ze worden gemaakt met gevaren, hoe meer ze zélf risico's kunnen inschatten.
Niettemin moeten ontwerpers een aantal veiligheidsvoorzorgen nemen. Bij ontwerp van beleefbare en kindgerichte publieke ruimte met water moet worden geanticipeerd op drie belangrijke risico's: verdrinking, gebrekkige waterkwaliteit en valgevaar.[41]

Op dit moment is de **specifieke regelgeving met betrekking tot water** in de publieke ruimte beperkt.

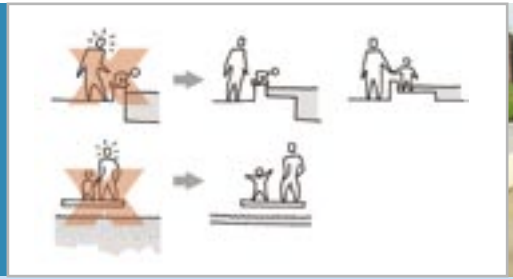
- Vooreerst is er de zeer algemene *Wet van 9 februari 1994 betreffende de veiligheid van producten en diensten*. Deze wet is van toepassing op alle publieke ruimtes, dus ook die waar water uitdrukkelijk aanwezig is (zie ook Deel 1).
- De Vlarem-regelgeving[42] is in principe enkel van toepassing op meldings- en vergunningplichtige voorzieningen, zoals "zwembaden" en "zwemgelegenheden", zoals in voetnoot gedefinieerd[43]. Enkel voor deze zwemvoorzieningen gelden er Vlarem II-normen (Afdeling 5.32.9.). Hierbij valt op te merken dat er een soepele regelgeving voorzien is voor "plonsbaden".[44]
- Wat waterspeelterreinen of zand-waterspeelplaatsen betreft die geen zwembad of zwembadinstallatie zijn, bestaan er op heden geen speciale Europese normen noch specifieke Belgische regelgeving[45]. Voor deze speelterreinen met water (zie deel 1 voor de definitie van een speelterrein) geldt dus de algemene *Wet betreffende de veiligheid van producten en diensten* en het gewone *K.B. betreffende de veilige uitbating van speelterreinen* (zie deel 1: Hoofdstuk 4: Veiligheid).

Voor de veilige uitbouw van publieke ruimte met water kunnen de volgende **vuistregels** worden gehanteerd.

Beperking van de waterdiepte
Op plekken waar veel jonge kinderen (peuters en kleuters) komen, dient men de waterdiepte te beperken.
Bij water dat expliciet bereikbaar wordt gemaakt voor kinderen kan de ontwerper streven naar een diepte van minder dan ca. 30 centimeter nabij de oevers. Dit streefgetal komt ongeveer overeen:

- met een aanvaardbare diepte voor waterspeelplaatsen[46];
- met de maximale diepte van een plonsbad volgens Vlarem II;
- met de diepte van plas- of drasbermen bij waterpartijen, zoals voorgesteld in het *Technisch Vademecum Water Harmonisch Park- en Groenbeheer*. Een "trapsysteem" voor oeverbouw (eventueel aansluitend bij zomer- en winterbedding) komt zowel de veiligheid als oeverbegroeiing ten goede.[47]

Bij variabele waterstand wordt met "diepte van het water" evenwel bedoeld "de diepte van het water bij de hoogste waterstand die redelijkerwijs voorspeld kan worden".[48] In overstromingsgebieden is het belangrijk om met deze omschrijving van waterdiepte rekening te houden. Ook de snelheid waarmee het water kan opkomen moet hier in rekening worden gebracht.
Voor het subjectieve veiligheidsgevoel is ook de zichtbaarheid van de bodem belangrijk. Ouders laten hun kinderen sneller in water, daar waar ze de bodem kunnen zien en de diepte van het water kunnen inschatten.

>
Aan de waterranden en ter hoogte van de brug worden ondiepe zones voorzien van max. 30 cm. In het midden van het bassin kan een grotere diepgang worden uitgewerkt. (Tuinen van de bloemist, Laken, BIM)

Markeren van grenslijnen, reling en balustrade waar nodig

In de publieke ruimte zijn doorgaans heel wat waterpartijen te vinden zonder reling of balustrade. Zo zijn er in de Delftse binnenstad vrijwel nergens relingen of balustrades geplaatst nabij de talloze grachten. Kinderen leren gaandeweg omgaan met de risico's van water. Visuele markeringslijnen aan de waterrand of in het water kunnen er wel voor zorgen dat ouders en kinderen duidelijke afspraken kunnen maken. "Niet voorbij de paaltjes", "tot aan die lijn" of "tot aan de grote stenen" vormen dan een duidelijke grenslijn tussen water en land of tussen ondiepe en diepe waterzones.

Bij risicovolle plaatsen (daar waar waterpartijen nabij kindvoorzieningen gelegen zijn), kan wel een afsluiting worden overwogen. De bepalingen uit de normen voor speeltoestellen zouden richtinggevend kunnen zijn voor de maatgeving. Dit is echter geen verplichting wanneer het niet gaat om een "speelterrein". Volgens die regelgeving volstaat een reling voor kinderen ouder dan drie jaar. Voor jongere kinderen is een gesloten balustrade vereist. Er wordt een minimumhoogte van 70 cm voorgesteld voor relingen en balustrades. De balustrades mogen niet aansporen tot zitten.

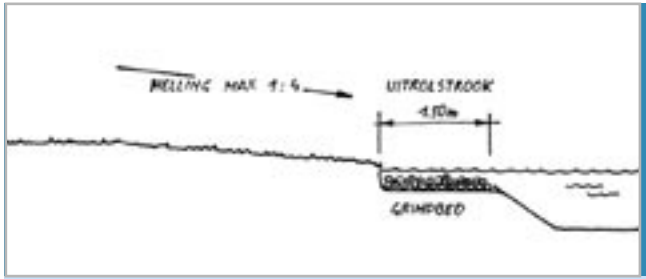
Diverse rijen van ruimtelijke objecten als visuele markeringslijnen

Bewaken van de waterkwaliteit
Waterkwaliteit is een aandachtspunt voor veiligheid. Op zwembaden, zwemvijvers en plonsbaden zijn de Vlarem II-normen van toepassing. Voor fonteinen en waterspeelplaatsen (die geen "bad" of "zwemgelegenheid" zijn) gelden op dit moment nog geen specifieke normen. Niettemin houdt men best volgende richtlijnen in acht:
- volledig stilstaand water dient te worden vermeden;
- water dat kinderen kunnen verwarren met kraantjeswater (water uit allerhande kranen, tappunten en fonteinen, in het bijzonder die op mondhoogte en met een straalsterkte die verwijst naar die van drinkfonteinen) moet beantwoorden aan de eisen voor drinkwater (leidingwater of gecontroleerd grondwater);
- water waar kinderen regelmatig in zullen spelen moet dagelijks worden ververst. Er wordt gestreefd naar de kwaliteit van zwemwater (zie bijvoorbeeld de Vlarem II-normen, Afdeling 2.3.3.);
- de watertemperatuur wordt onder de 25° of zelfs 20° gehouden.

Anticiperen op valgevaar
Over de valbrekende eigenschappen van water is weinig bekend. Waar valrisico bestaat, dient een valbrekende bodem (bijv. zand, grind, kunststof) onder een ondiep wateroppervlak te worden voorzien. Ook de gladheid van de ondergrond (bijv. mos- en algengroei op kasseien en beton) moet in rekening worden gebracht. Nabij waterkanten kan een *uitrolstrook* of *onderwaterberm* in valbrekende ondergrond worden voorzien van minstens anderhalve meter. De hellingsgraad van een talud boven water wordt best op maximaal 1:4 gehouden (zie: Jansen 1996: 19-20).
Op speelterreinen geldt de reeds aangehaalde regelgeving voor veilige uitbating van speelterreinen. De extra risico's met betrekking tot water (o.m. verdrinkingsgevaar bij ernstig valrisico) dienen te worden ingecalculeerd.

Een ondiepe 'stoprol' beveiligt het water.

(Uit: Jansen, Dick. (1996). Landje Pik. 'Speel-inclusieve' inrichting en planning van woongebieden. Amersfoort: Stichting Speelruimte, p. 19).

HOOFDSTUK 5

Kindgerichte sportstructuur

5.1. Van ruimte voor clubsport naar ruimte voor straatsport en -spel
5.2. Planning van een kindgerichte sportstructuur
5.3. Types kindgerichte sportvoorzieningen

De sportstructuur is een interessante planningslaag om een speelweefsel mee uit te bouwen. Dit vergt evenwel een bepaalde visie op sport en sportruimte (5.1.). Voor kindgerichte planning van een sportstructuur is vooral de uitbouw van kleinschalige voorzieningen belangrijk, samen met verwevenheid in een netwerk en koppeling van voorzieningen (5.2.). Als inspiratie voor inrichting, ontwerp en beheer worden hierna ook verschillende types kindgerichte sportvoorzieningen voorgesteld (5.3.).

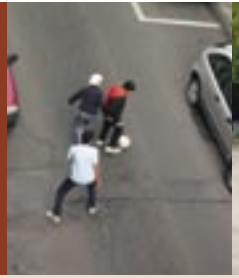
5.1. Van ruimte voor clubsport naar ruimte voor straatsport en -spel

Net als de groenstructuur is ook de sportstructuur een evidente laag om een speelruimteweefsel op te enten. Sportvoorzieningen zijn echter niet per definitie kindgericht: het zal nodig zijn om expliciet op kinderen en jongeren en hun belangen te focussen om kindgerichte keuzes te maken.

Behalve sport in clubverband is **sportachtig spel** belangrijk voor kinderen. Wat we hier *sportachtig spel* noemen (of ook *straatsportachtige* activiteiten), verschilt van sport in strikte zin door het *ad-hoc*karakter.

- Er is geen georganiseerde competitie. Teams worden *ad hoc* gevormd.
- Kinderen beslissen meestal *ad hoc* om een wedstrijdje te spelen, om eventjes een balletje te trappen of naar de korf te gooien. Soms gebeurt dit ook in 'tussenmomenten': in het uurtje tussen school, huiswerk en het avondeten.
- De tijd die niet op, maar rond de veldjes wordt doorgebracht zonder echt te sporten (rondhangen, organiseren van het spel) is soms aanzienlijk.
- De duur en de vorm van het spel (afspraken, reglementen, samenstelling van de teams) worden *ad hoc* bepaald door de spelers.

Voetbal op straat in dichtbebouwde stedelijke wijk (Laken)

Voetbal in het park met straatmeubilair als doel (Jardin du Luxembourg, Parijs)

Badminton- of volleybalnet op straat

Frisbee in het park. Ook minder populaire sporten vinden een plek in de publieke ruimte.

5.2. Planning van een kindgerichte sportstructuur

Volgende **aandachtspunten voor infrastructuur** zijn bijgevolg van belang.

- Nabijheid van terreinen ten aanzien van de woonomgeving is belangrijk, in het bijzonder voor de 'tussenmomenten'.
- Een aanbod van voorzieningen op buurtniveau is aangewezen.
- Toegankelijkheid en onmiddellijke beschikbaarheid van terreinen is belangrijk. Vooraf reserveren en een toegangsprijs vormen drempels.
- Officiële afmetingen zijn meestal niet nodig. Een gewoon grasveld, een balvriendelijk plein of zelfs een verkeersarme straat kunnen volstaan.
- Officiële uitrusting is niet nodig: minigoaltjes of een enkele basketkorf zijn vaak voldoende. Het informele karakter van sportachtig spel kan door de infrastructuur worden beklemtoond (bijvoorbeeld ronde voetbalkooi, een kaatsmuur, veld met méér dan twee goals of basketkorven enz.) en zo leiden tot alternatieve sporten of meer speelse varianten.
- Nabijheid van speel- of hangruimte is een pluspunt.

Aandacht voor kleinschalige buurt- en straatsportvoorzieningen

Het is evident dat een sportcentrum een belangrijke rol kan spelen als plaats voor sportachtig spel en straatsport. Maar sportachtig spel moet ook dichter bij huis mogelijk zijn. Zelfs op straatniveau vindt sportachtig spel plaats: straatvoetbal, straatbasket, skate, netsporten, hinkelen, vangspelletjes, frisbee, diabolo, straathockey enz. Dit gebeurt vaak in kleinschalige ruimtes en voorzieningen, zoals buurtpleinen, parken, multifunctionele veldjes, deelzones van speelruimtes, keerpunten van een straat, woonerven enz.

Een ruimtelijk sportbeleid (of een ruimtelijk beleid met aandacht voor sport) kan zich dus niet beperken tot een 'sportcentrumbeleid'. Er moet ook ingezoomd worden op **andersoortige, meer kleinschalige ruimtes, waar sport meer verweven is met andere functies**. Uitdrukkelijke aandacht voor sportvoorzieningen van een lager schaalniveau kan bijvoorbeeld opgenomen worden in het Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan (zie illustratieve kadertekst). Ook in andere ruimtelijke projecten (bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van woonuitbreidingsgebieden) kan de planning, inrichting en uitrusting van

publieke ruimte inspelen op sportachtig spel.

- Door zorgvuldige planning en inrichting moeten publieke ruimtes ontstaan waar sportachtig spel mogelijk is. Dit vergt mobiliteitsmaatregelen (bijvoorbeeld verkeersluw maken van woongebieden) en het zorgvuldig inplanten van deze ruimtes (aan voorkanten).
- De inrichting en vormgeving van de publieke ruimte moet uitlokken dat kinderen op die manier gebruikmaken van hun omgeving, o.m. door keuze van de ondergrond, zonering, plaatsen van straatmeubilair of uitrusting.
- Sportvoorzieningen op straat- of buurtniveau hoeven niet aan de officiële afmetingen te voldoen. Meer zelfs: officiële afmetingen kunnen vaak beter worden vermeden. Immers, voorzieningen met een speels karakter sluiten in de regel aan bij de speelsheid van kinderen. En verder worden ze door volwassenen minder snel geclaimd.

Aandacht voor buurtsportvoorzieningen binnen het Ontwerp Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Mortsel (Stramien bvba)
Richtinggevend deel, hoofdstuk "structuur sport & recreatie"
Buurt- en jeugdvoorzieningen in de woonomgeving:
In de verschillende woonbuurten van Mortsel kunnen nieuwe inbreidingsprojecten ruimte creëren voor buurtparkjes met speelpleinen, basketpleintjes... Ook bestaande accommodaties (indoor of outdoor) worden in die zin bekeken en sluiten hier mogelijk bij aan. Privatisering van deze terreinen door sportclubs is niet mogelijk. Deze terreinen zijn dan ook eerder bedoeld als trapveldje e.d. Ook heeft de stad Mortsel reeds de intentie om belangrijke budgetten te investeren om bestaande lokalen van jeugdbewegingen en speelterreinen te vernieuwen.
(Ontwerp Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Mortsel, Stramien bvba i.o.v. Gemeente Mortsel, p. 187)

Voor de uitbouw van een kindgerichte sportstructuur is het **nuttig om expliciet een aantal schaalniveaus te onderscheiden**. (zie tabellen op de volgende pagina's) Tabel 1 en onderstaande figurenreeks geven hiervan een overzicht. Binnen vrijwel alle sportdisciplines is dit onderscheid te maken: het type uitrusting van zowel voetbal als skate zal verschillen volgens het schaalniveau. Dit wordt in Tabel 2 geïllustreerd.

Tabel 1: Kindgerichte sportstructuur: uitbouw op verschillende schaalniveaus

	Schaalniveaus:		
	Straatniveau	**Buurt- en wijkniveau**	**Deelgemeente / Gemeente / Stadsdeel**
type activiteit	Met enkele kinderen of kleine groep in de straat: straatvoetbal, straatbasket, street skate...	Met grotere groep op buurtsportvoorzieningen	- Met grote groep buiten clubverband op officieel veld - In clubverband
type voorziening	Publieke ruimte van straatniveau: - pleintje, grasveldje - onbebouwd perceel - pijpenkop, parkeerplaats - zone 30-straat...	*Low profile* buurtsportvoorziening geïntegreerd in buurt- of wijkvoorziening: - buurt- of wijkplein - buurt- of wijkpark - buurt- of wijkspeelruimte...	Sportvoorziening van (deel)gemeentelijk niveau: - sportcentrum - zwembad - sporthal...
vormgeving ruimte	- Polyvalente ruimte die gebruik suggereert en uitlokt, eerder dan bepaalt. - Bewust materiaalgebruik: afwisseling stenige ondergrond met grasveld, boordstenen enz. - Bewust gebruik van straatmeubilair	- Herkenbaar als polyvalent sportveld - Informeel verhard speelveld - Grasveld	- Formele sportvelden, volgens specifieke richtlijnen per sportdiscipline
uitrusting	- Geen standaardsportuitrusting. - Gebruikers brengen zelf sportuitrusting aan of spelen in op aanwezig straatmeubilair.	- *Low profile* buurtsportuitrusting wordt voorzien.	- Sportuitrusting wordt voorzien: officiële afmetingen worden nagestreefd.

Multisportveldje, ingebracht in een te krap buurtplein. Er is een reële kans dat het heftige spel de draagkracht van dit plein zal overstijgen.

Centraal grasveld op het einde van een doodlopende straat als trapveld (Langehof, Herent)

Voorbeeld van een wijkvoorziening: verharde zone met *low profile* sportuitrusting wordt niet enkel voor sport gebruikt. (Hermitage, Brugge)

Dit sportveld, een onderdeel van een sportcentrum met meerdere velden, is steeds toegankelijk, zonder voorinschrijven.

Tabel 2: Specifieke voorzieningen per schaalniveau voor vaak voorkomende sporten

	Schaalniveaus:		
	Straatniveau	**Buurt- en wijkniveau**	**Deelgemeente / Gemeente / Stadsdeel**
voetbal	- Terrein: grasveldje (bijv. braakliggend perceel), pleintje, rustige straat, pijpenkop, buurtparking... - Uitrusting: Strategisch geplaatst straatmeubilair of bomen als goal	- Terrein: buurtgrasveld, buurtplein... - Uitrusting: minigoaltjes, voetbalkooi, (eventueel multisportveld – enkel indien wijkniveau)	- Terrein: groter voetbalveld (officiële afmetingen indien mogelijk) - Uitrusting: goals met officiële maatgeving, agoraspace
basket	- Terrein: pleintje, pijpenkop... - Uitrusting: aan te brengen door gebruikers	- Terrein: buurtplein, buurtparking, buurtpark... - Uitrusting: min. 1 volwaardige basketkorf	- Terrein: basketveld met officiële afmetingen - Uitrusting: korven met officiële maatgeving, multisportveld
skate	- Terrein: straat, pijpenkop, berijdbare oppervlakken, boordstenen, banken... - Uitrusting: geïntegreerd in ontwerp: boordstenen, beskatebaar straatmeubilair...	- Terrein: buurt(sport)plein, buurtparking... - Uitrusting: multifunctioneel, *low profile*: bijvoorbeeld *grind box* , *fun box, quarter pipe, pyramid*...	- Terrein: skatepark(je) op publieke plaatsen: stedelijk plein, stationsomgeving, sportcentrum, parking baanwinkels, ... - Uitrusting: met o.a. *quarter pipe, halfpipe* tot *skatepark* of *skatebowl*...
netsporten (badminton, volley, tennis)	- Terrein: grasveldje (bijv. vrij perceel), pleintje, rustige straat, pijpenkop... - Uitrusting: aan te brengen door gebruikers	- Terrein: buurtgrasveld, buurt(sport)plein, eventueel overdekte of beschutte ruimte, buurtparking - Uitrusting: verplaatsbare net + systeem voor beheer van netten (bijv. via buurtwerking)	- Terrein: sporthal, sportcentrum - Uitrusting: officiële maten

Skate op straatniveau: geen speciale skateuitrusting vereist.

Skateuitrusting op buurt- en wijkniveau: geen skateramp maar kleinere multifunctionele skatetoestellen (Ellehuis, Herent)

Skate op stedelijk niveau (Kapellekerk, Brussel)

Een *halfpipe*skateramp wordt door kinderen in buurtruimtes vaak eerder als klimconstructie gebruikt.

Sportvoorzieningen als belangrijke punten in een netwerk van zachte wegverbindingen

Alle sportvoorzieningen (van hogere tot lagere schaalniveaus) moeten worden gevat in een netwerk van zachte wegverbindingen.

- Sportvoorzieningen op (deel)gemeenteniveau (bijv. het sportcentrum) verdienen een centrale plek in dergelijk weefsel. Een sportcentrum kan drager worden van diverse voorzieningen die voor kinderen van belang zijn: de (voor kinderen toegankelijke) sportvoorzieningen zelf, maar ook speelruimte, skatevoorzieningen, speelpleinwerking, jeugdlokalen enz. Ook voor kinderopvang of school is een onmiddellijke relatie met een sportcentrum interessant.
- Buurtsportvoorzieningen worden eveneens bij voorkeur bediend door trage wegverbindingen. Een goede bereikbaarheid verhoogt het gebruik van de plek. De passage van mensen verhoogt tevens de sociale controle.
- Sportactiviteiten van straatniveau kunnen plaatsvinden in woonstraten of in de onmiddellijke nabijheid van een trage wegverbinding (bijv. op een aanliggende groenstrook). Het wegprofiel van deze wegen kan inspelen op dergelijk gebruik.

CASE: Sportpark Koolkerke (Brugge)

Stad Brugge - Groendienst

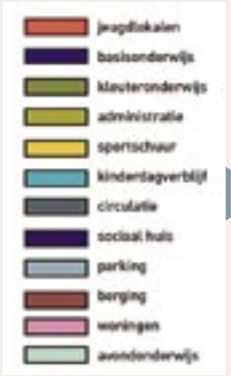
Het stedelijk sportpark Koolkerke is drager van heel wat jeugdgerichte voorzieningen: een wijkspeelruimte, jeugdlokalen, bovenlokale skateruimte, trapveldjes enz.
Het sportpark ligt centraal in het woonweefsel en de jeugdvoorzieningen zijn gesitueerd aan de zijde van de woongebieden. Vanuit de aanliggende woonstraten zijn er heel wat toegangen tot de site en doorheen het sportpark loopt ook een trage wegverbinding.

CASE: Stadstuin Oude God - Stedenbouwkundig ontwerp voor het gebied Oude God

hub_cvba, in samenwerking met Modusexpert en Jozef Legrand, in opdracht van de Stad Mortsel

In dit stedenbouwkundig ontwerp is de geplande reconversie van een binnengebied met sportvelden aangegrepen om een multifunctioneel stedelijk programma te realiseren. De publiek toegankelijke groene ruimte evolueert hierbij van 39% van het totale oppervlak in de bestaande situatie naar 69% van het totale oppervlak in de toekomstige situatie. Centraal wordt een doorwaadbaar park gecreëerd met het voetbalveld als open ruimte in het park, dat ook inzetbaar is voor evenementen. Op deze stadstuin worden diverse kindvoorzieningen gericht, zoals jeugdlokalen, scholen, kinderdagverblijf, sociaal huis enz.

5.3. Types kindgerichte sportvoorzieningen

sportcentrum toegankelijk voor kinderen

Sportclubs leggen claims op ruimte: ze reserveren delen van het sportcentrum. Vaak ook worden terreinen fysiek ontoegankelijk gemaakt voor niet-leden. In het kader van de kindgerichtheid is werken aan een toegankelijkheidsbeleid echter van het grootste belang. Dergelijk toegankelijkheidsbeleid omvat meerdere aspecten.

- Uitgesproken aandacht voor de inbreng van lokale voorzieningen:
  Sportsites met een regionaal belang hebben vaak weinig betekenis voor omwonenden en hun kinderen. Omwonenden ondervinden dan alleen de lasten (verkeerstoestroom, wildparkeren, zwerfvuil enz.), waardoor het gevaar bestaat dat ze zich keren tegen verdere ontwikkelingen. Bij dergelijke sites moet actief worden gezocht naar mogelijkheden om de sportsite ook een lokale gebruiksbetekenis te geven. Vooral de zones aansluitend bij het woonweefsel zijn strategisch voor de inplanting van buurtvoorzieningen.
- Aanduiden en markeren van vrij toegankelijke velden:
  Zoals hierboven vermeld, beslissen kinderen vaak *ad hoc* waar en hoe straatsport zal doorgaan. Systemen met toegangsprijzen en/of reservaties vormen drempels voor hen. Vandaar dat er in elk sportcentrum terreinen horen te zijn die in principe vrij toegankelijk zijn. Vrije toegankelijkheid van sportvelden betekent niet dat beheer, toezicht of controle onmogelijk zouden zijn of aan het toeval worden overgelaten. Bij de inrichting van een sportsite kan er een visuele relatie worden gecreëerd tussen de vrij toegankelijke sportvelden enerzijds en het bureau van de beheerder, de cafetaria of de kantine anderzijds. Er zijn ook beheerssystemen uit te werken waarin een sleutel ter plaatse ter beschikking wordt gesteld. Op die manier kan de beheerder een zekere controle behouden, zelfs over vrij te gebruiken terreinen. Belangrijk hierbij is dat alle informatie ter plaatse is aangeduid. Vrij toegankelijke velden kunnen visueel worden gemarkeerd (gekleurde doelen, gekleurde basketkorven, gekleurde netten, met een pictogram enz.).
- Tijdsprogrammering en communicatie over de tijdsprogrammering:
  Ook tijdsprogrammering is een belangrijk instrument voor het vergroten van de toegankelijkheid en om meervoudig gebruik van de sportinfrastructuur te bekomen. Hoe beter het gebruik van sportclubs op elkaar aansluit, hoe meer velden beschikbaar kunnen zijn voor vrij gebruik. Er kunnen periodes worden

vrijgehouden voor dit vrije gebruik: bijv. tussen 15.30 uur en 17.30 uur (onmiddellijk na school).
- In plaats van ruimtes exclusief voor sportclubs te reserveren kan er ook een voorrangsregeling worden uitgewerkt: indien de velden niet door sportclubs bezet zijn, kunnen ook anderen gebruik maken van de infrastructuur en voorzieningen. De principes voor deze regeling dienen ter plaatse te worden aangeduid.

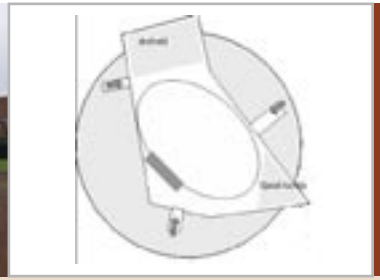
Sportclubs leggen claims op ruimte, wat tot uiting komt in gesloten poorten en verbodsborden.

Binnenblok wordt volledig gedomineerd door een formeel sportveld met atletiekpiste. De atletiekpiste, met officiële afmetingen, paste nét in de binnenruimte. Voorzieningen voor kinderen kwamen als gevolg hiervan in de restruimtes terecht.

speelaanleidingen of speelruimte in de onmiddellijke nabijheid van sportvelden

Het sportcentrum is een logische plek om een speelruimte uit te bouwen. Kinderen die als toeschouwer of als gezinslid van een sporter het sportcentrum bezoeken, zoeken speelaanleidingen in de onmiddellijke buurt van de sportvelden. Een eenvoudig speeltuintje in relatie tot de velden biedt een zekere oplossing. Speelruimte op een sportcentrum kan ook bovenlokaal worden uitgebouwd. Sportruimte en speelruimte komen dan als gelijkwaardige partners naast elkaar te liggen. Beide oplossingen zijn zinvol.

Speelruimte gelegen op een sportpark. Er is een duidelijke visuele relatie met cafetaria en terras. Verder van het terras loopt de speelruimte over in meer avontuurlijke groenvoorzieningen. (Sportpark Tempelhof, Brugge)

De ligging op het sportpark zorgt ervoor dat de speelruimte tevens als parcours wordt gebruikt tijdens de turnlessen. (Sportpark Daverlo, Brugge)

Tevens, en dat is een thema dat in het kader van dit boek extra aandacht verdient, kan er worden gekozen voor speelaanleidingen en spelprikkels in onmiddellijke relatie tot de sportvelden. Een sportsite dient zo te worden opgebouwd dat de speelsheid van kinderen er niet verbannen wordt naar het speelpleintje, maar dat de gewone voorzieningen ook voor hen speels en belevingsvol zijn. Er kan bijvoorbeeld worden gedacht aan *bespeelbare* tribunes, zitelementen, veldafboording... Zo is het haalbaar om in de publiekszones een 'kijkheuvel' te voorzien, een patroon in de stoeltjes enz. Dit biedt aan kinderen extra belevingswaarde, doorbreekt de banaliteit en zal ook bij het volwassen publiek reactie uitlokken.

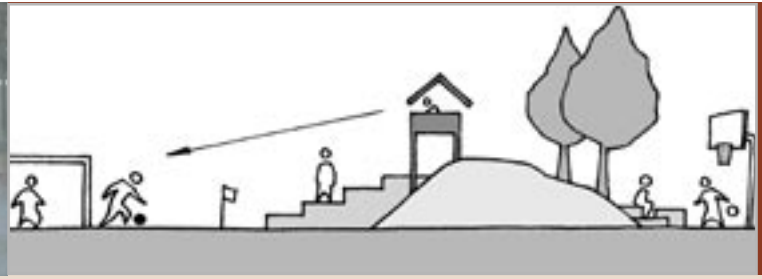
Zwembad als sportinfrastructuur waar het recreatieve aspect bij uitstek aandacht krijgt.

Skate: op de wip tussen sport en spel

Sportinfrastructuur: Zones voor toeschouwers met aandacht voor kinderen

fit-o-meter

Het idee van fit-o-meters, een parcours met daarlangs een reeks sportieve uitdagingen, heeft een zekere bestaanstraditie verworven in Vlaanderen. Deze sportvoorzieningen worden ook door kinderen gewaardeerd. De fit-o-meter is een interessant ruimtelijk concept dat raakpunten vertoont met een kind- of speelroute. De sport- en spelelementen kunnen divers zijn. Ze zijn kindgerichter naarmate kinderen er meer bewegingsvariaties op kunnen bedenken en uitvoeren.

Kinderen waardeerden de aanwezigheid van een fit-o-meter in het provinciedomein. (De Averegten, Provincie Antwerpen)

De bewegings- en spelmogelijkheden bij deze opstelling zijn divers.

© eibe Benelux B.V.

© eibe Benelux B.V.

straatsportvriendelijke woonomgeving

Heel wat vormen van sportachtig spel kunnen op straten, pleinen, parkings of in buurtparken een plaats vinden. Een ontwerper van publieke ruimte kan actief inspelen op straatsport.
Basisvoorwaarden zijn:

- verkeersveiligheid, wat ingrepen kan vergen in de algemene mobiliteitsstructuur, bijvoorbeeld maatregelen voor het weren van doorgaand verkeer in woongebieden (cf. hoofdstuk 2: Kindgerichte mobiliteit);
- balvriendelijkheid van de ondergrond is van groot belang: vlak asfalt, grote tegels en stevige grasvelden zijn hiervoor meer geschikt dan losse, kleinschalige en oneffen materialen (kiezel, grasdallen enz.);
- bij de plaatsing van het straat- of parkmeubilair kan men rekening houden met ruimtelijke mogelijkheden voor sportachtig spel:
  - behoud van open gebieden of stroken
  - zorgvuldig plaatsen van straat- en parkmeubilair: bijv. twee lantaarnpalen of bomen vormen een potentiële voetbalgoal enz.

Basketvoorziening maakt gebruik van de verharding van een trage wegverbinding.

Trapveldje centraal in een woonverkaveling (RUP "Centrum" Oostnieuwkerke. Gemeente Staden)

In deze verkaveling lopen heel wat doodlopende straten over in een trage wegverbinding met aanliggende groenstroken. (Oostnieuwkerke, Staden)

Graspleintje middenin pijpenkop met bomen ingeplant aan de rand, waardoor een voetbaldoel ontstaat. (Langehof, Herent)

polyvalent speelveld voor straatsport en -spel

Het inplanten van polyvalente speelveldjes in het publieke ruimteweefsel is in de regel een kindgerichte actie. Op dergelijke speelveldjes zijn verschillende vormen van straatsport mogelijk. Ook het uitrustingsniveau kan sterk verschillen: er bestaan in de handel kant-en-klare polyvalente sportveldjes, met zijwanden en alles erop en eraan. Hoewel deze interessant zijn, zijn ze lang niet altijd noodzakelijk. Een speelveldje kan een veel soberder vorm krijgen en toch doeltreffend zijn. Vaak zijn deze sobere oplossingen ook beter te integreren in de omgeving. Op straatniveau kan men er zelfs van uitgaan dat gebruikers zélf voor uitrusting kunnen zorgen. Sites waar deze polyvalente veldjes kunnen worden ingebracht zijn: sportcentra, pleinen, parken en speelterreinen met voldoende oppervlakte. Vooral de inplanting op de sportsite en bereikbaarheid zijn van belang:

- er is een optimale relatie met de omliggende bewoning (minimum aan buffering!);
- de veldjes liggen niet in een uithoek van het sportcentrum, maar nabij centrale punten (bijv. nabij de ingang of cafetaria).

Mogelijkheid voor voetbal, basket, skeeler enz. Krijttekeningen verraden andere spelactiviteiten. (Stoelplein, Brugge)

> Polyvalent veld in een grootstedelijk park. De ene helft wordt gebruikt voor voetbal. Op de andere helft vindt een *ad-hoc*basketbalmatch plaats met één basketkorf. (Jardin du Luxembourg, Parijs)

Een beachvolleyveld is tegelijk een speelveld, zandbak en plaats om te zonnen.

fietscrossparcours, mountainbikeparcours

Een avontuurlijk fietscrossparcours wordt door kinderen sterk gewaardeerd. Dit nodigt uit tot actieve beweging. Ook zonder fiets worden dergelijke heuvels bespeeld. Fiets- en mountainbikeparcours worden evenwel meer en meer als "harde" recreatie beschouwd en vallen moeilijker in te brengen in gebieden met natuur- of landschapswaarde. Vanuit het oogpunt van kinderen dienen dergelijke (mini-)parcours bij voorkeur te worden ingeplant nabij plaatsen waar veel kinderen komen, zoals jeugdlokalen, scholen, sportcentra. In principe komen ook restgronden in aanmerking. Die hebben vaak vanzelf al een natuurlijk karakter. De sociale veiligheid kan er misschien wel minder zijn. Er dient ook te worden gewaakt over de veiligheidsrisico's van het terrein (risicoanalyse en regelmatig nazicht van de terreinen, bijv. op scherpe voorwerpen).

BMX-crossparcours
(Prater Volkspark, Wenen)

Restgrond nabij sportpark Wevelgem: ideale plek voor een klein avontuurlijk crossparcours (bestemming recreatiegebied).

Avontuurlijk parcours voor rolstoelgebruikers is tevens uitdagend parcours voor jonge fietsertjes.
(Vrijbroekpark, Mechelen)

tijdelijke en mobiele sportuitrusting

De nood aan specifieke sportvoorzieningen is vaak tijdsgebonden. Met tijdelijke en mobiele sportuitrusting kan men hierop inspelen. Tijdelijkheid is er op verschillende niveaus.

- Generatiewissels en trends:
  De leeftijdsstructuur in een wijk kan op enkele jaren sterk veranderen. Zeker in nieuwbouwwijken moet de uitrusting van buurtsportvoorzieningen deze demografische verschuivingen kunnen volgen, evenals de trends van populaire sporten (bijv. skate, tennis). Door te werken met constructies die na enkele jaren verplaatst kunnen worden (eenvoudig systeem van plaatsen en verwijderen), kan men flexibel inspelen op de noden van verschillende wijken. Een polyvalente ruimte (zie hierboven) vormt dan de *hardware*, terwijl de verplaatsbare uitrusting de meer flexibele *software* vormt.
- Seizoenswisselingen en evenementen.
  De zomervakantie is doorgaans hét topseizoen voor recreatief sporten en straatsport. Clubsport staat dan vaak op een lager pitje en kinderen hebben veel vrije tijd. Tijdens andere schoolvakanties is er vaak wel een hoge bezettingsgraad (bijv. ook sportkampen). Tijdelijke constructies kunnen dan een oplossing bieden of zelfs een extra aantrekkingspool vormen op pleintjes of in buurtparken, ook bij wijkfeesten of evenementen.
- Terreinwisseling om overbelasting van een terrein te voorkomen.
  Gemakkelijk verplaatsbare constructies laten toe om intensieve bespeling gedurende het jaar te spreiden over meerdere terreinen. Dergelijk systeem kan een oplossing bieden voor meer kwetsbare gebieden (bijv. parkgebieden).

Het type van tijdelijke sportuitrusting wordt best gekozen in functie van deze types tijdelijkheid. Overeenkomstig de veiligheidsregelgeving[49] moeten grotere constructies stabiel en stevig verankerd worden.